

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ФАКУЛЬТЕТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ПРАВА
ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

*Кафедра міжнародних
відносин і політичного менеджменту*

ЛІНІЙЧУК Марина Олександрівна

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ТЕМУ:
“КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ
РИНКАХ”**

Спеціальність: 292 “Міжнародні економічні відносини”

Подається на здобуття освітнього ступеня
"бакалавр"

Допущено до
захисту протокол
№ _____ від

в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин
і політичного менеджменту
д.е.н., доц. Ірина ГРАБЧУК

Науковий керівник:
к.е.н., доц. Олександр ЮРКІВСЬКИЙ

Рецензент:
д.е.н., доц. Ірина ГРАБЧУК

**Житомир
2025**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ	5
1.1. Поняття та економічна суть конкурентоспроможності держави	5
1.2. Основні підходи до оцінки конкурентоспроможності на макрорівні	19
1.3. Світові рейтинги конкурентоспроможності: методологія та значення.....	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	40
2.1. Місце України у світових рейтингах конкурентоспроможності (WEF, Doing Business, ін.)	40
2.2. Галузеві переваги та слабкі сторони України на міжнародних ринках	48
2.3. Вплив зовнішньоекономічних факторів на конкурентоспроможність України	66
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ	80
3.1. Державна політика сприяння експорту та інвестиціям.....	80
3.2. Інноваційні та цифрові чинники зміцнення позицій України	87
3.3. Напрями інтеграції України в глобальні економічні структури	92
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	99
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	103

ВСТУП

Конкурентоспроможність України на міжнародних ринках — це не просто економічна категорія чи наукова проблема. Це реальний виклик, що стоїть перед країною в умовах глибоких трансформацій і постійного тиску як зсередини, так і ззовні. Актуальність цієї теми зумовлена насамперед геополітичною ситуацією, втратою частини традиційних ринків збуту, потребою у відновленні економіки після масштабних руйнувань та прагненням до глибшої інтеграції у європейський і глобальний економічний простір.

Україна вже давно перестала бути лише пострадянською країною з сировинною економікою — сьогодні вона намагається стати гравцем нового типу, здатним конкурувати не за рахунок дешевої робочої сили чи природних ресурсів, а завдяки інноваціям, гнучкості, цифровізації та людському капіталу. У цьому контексті вивчення механізмів формування конкурентних переваг, аналіз інструментів державної підтримки експорту, інвестицій, модернізації промисловості, розвитку логістики, технопарків та ІТ-сектору набуває особливого значення.

Мотивація вибору цієї теми полягає також у бажанні зрозуміти, які конкретні кроки повинні зробити як держава, так і бізнес для того, аби Україна не лише втримала свої позиції, а й зміцнила їх у жорстких умовах міжнародної конкуренції. Адже конкурентоспроможність — це не стан, а постійний процес адаптації, оновлення, самовдосконалення. Вона поєднує економічний аналіз, стратегічне бачення, практичну значущість і глибокий соціальний контекст.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі конкурентоспроможності України на міжнародних ринках, виявленні її сильних і слабких сторін, а також розробленні практичних напрямів щодо посилення позицій держави в глобальній економічній системі.

Для досягнення поставленої мети в роботі сформульовано такі основні

завдання:

1. Розкрити сутність поняття конкурентоспроможності держави та визначити її ключові характеристики в контексті сучасної економіки.
2. Проаналізувати основні підходи до оцінювання конкурентоспроможності на макrorівні, зокрема міжнародні методики, що застосовуються в авторитетних світових рейтингах.
3. Вивчити місце України в глобальних рейтингах конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, Doing Business, Economic Freedom Index та інші).
4. Ідентифікувати ключові галузеві переваги України, а також виявити фактори, що обмежують її конкурентоздатність на світових ринках.
5. Дослідити вплив зовнішньоекономічного середовища (включно з війною, санкціями, змінами логістики) на економічну стійкість і здатність до конкуренції.
6. Оцінити ефективність державної політики у сфері підтримки експорту, залучення інвестицій, цифровізації та стимулювання інновацій.
7. Запропонувати стратегічні напрями посилення інтеграції України до глобальних економічних структур, зокрема через розвиток логістики, брендингу, маркетингових стратегій, сертифікації та міжнародної кооперації.

У сукупності ці завдання дозволяють обґрунтовано визначити потенціал України як суб'єкта міжнародної торгівлі та окреслити стратегічні кроки до підвищення її конкурентоспроможності у глобальному економічному просторі.

Об'єкт дослідження – сукупність економічних процесів і явищ, пов'язаних із формуванням, реалізацією та оцінкою конкурентоспроможності держави на міжнародному рівні.

Предмет дослідження – конкурентоспроможність України на міжнародних ринках, зокрема її динаміка, структура, інституційні та галузеві чинники, рівень інтегрованості в глобальні ланцюги доданої вартості, ефективність державної політики сприяння експорту й інвестиціям, роль цифрових та інноваційних факторів у зміцненні міжнародної позиції України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ

1.1. Поняття та економічна суть конкурентоспроможності держави

Сама категорія «конкурентоспроможність» є узагальненою абстракцією, що відображає стан об'єкта в конкретному часовому проміжку. Вона є змінною через постійні коливання характеристик самого об'єкта та зовнішнього середовища, в якому здійснюється оцінка. Така багатофакторність і невизначеність визначають складність інтерпретації цієї категорії та стимулюють активні наукові дискусії щодо її змісту та методів вимірювання.

Для формування точного та комплексного визначення конкурентоспроможності необхідно чітко визначити її ключові елементи – об'єкт та ринкове середовище, у якому цей об'єкт функціонує. Саме ринкове середовище є критично важливим, адже воно формує попит і пропозицію стосовно певної ціни об'єкта. Завдяки взаємодії цих складових можна окреслити первинну ознаку конкурентоспроможності – ринкову позицію, яка демонструє здатність об'єкта бути частиною економічного середовища.

Якщо об'єкт інтегрований у ринкове середовище, і його споживчі властивості відповідають очікуванням ринку, він вважається конкурентоспроможним. Якщо ж пропозиція не знаходить свого споживача протягом певного часу, об'єкт втрачає актуальність на ринку і розцінюється як неконкурентоспроможний.

У цьому контексті виникає ще один важливий аспект – часова динаміка, або ж період адаптації до ринку. Це часовий проміжок, необхідний для того, щоб об'єкт зайняв конкурентну позицію, яка відрізняє його від інших аналогічних пропозицій та мотивує споживачів обрати саме його. Цей період може значно

варіювати залежно від особливостей ринку, характеру самого об'єкта, а також фінансових ресурсів, спрямованих на адаптацію.

Часовий фактор також визначає зв'язок із життєвим циклом об'єкта та його здатністю реагувати на зміну ринкових умов. У певний період часу співвідношення ціни й якості об'єкта відповідає попиту, і він є конкурентоспроможним. Згодом, якщо не відбувається відповідної адаптації, попит знижується, і об'єкт втрачає свою ринкову перевагу.

Ключовими складовими для визначення конкурентоспроможності виступають: об'єкт оцінювання (тобто його конкурентна позиція), ринкове середовище (яке охоплює попит та конкуренцію), а також часовий чинник (період адаптації до ринку). Відтак, конкурентоспроможність можна трактувати як якісну оцінку конкурентної позиції об'єкта в конкретному ринковому середовищі у певний проміжок часу.

Якщо розглядати країну як об'єкт оцінювання, тоді відповідним ринковим середовищем є глобальний простір, а конкурентами виступають інші держави. На наш погляд, категорія «конкурентоспроможність країни» є надзвичайно загальною й потребує деталізації – зокрема, через вказівку на конкретний ринковий сегмент, у межах якого проводиться оцінка.

Доцільніше використовувати більш визначені формулювання, наприклад:

- «конкурентоспроможність держави у сфері міжнародних фінансових послуг»,
- «конкурентоспроможність України на ринку страхування Європейського Союзу» тощо.

У такому підході конкурентоспроможність країни визначається як якісна характеристика її позиції у визначеному глобальному ринковому просторі на конкретному етапі часу.

Як засвідчив аналіз наукових джерел [1–13], відсутність єдиного підходу та узгодженого критерію оцінки конкурентоспроможності країни у науковому

середовищі призводить до спотвореного розуміння ключових умов, за яких держава може вважатися конкурентоспроможною на світовому ринку, яке стосується як визначення базових факторів впливу на її конкурентний статус, так і оцінки потенційних наслідків, що можуть виникати внаслідок досягнення або втрати цього статусу. Крім того, спостерігається невизначеність щодо рівнів прояву конкурентоспроможності держави.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне виокремити основні складові, що формують структуру конкурентоспроможності країни (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Конкурентоспроможність країн на світовому ринку

Початковим і базовим рівнем конкурентоспроможності країни на світовому ринку є здатність здійснювати експорт певного товару або послуги, що свідчить про те, що на певному етапі часу відповідна продукція має конкурентні переваги в міжнародному середовищі.

Водночас економічне зростання не можна розглядати як обов'язкову передумову конкурентоспроможності – воно є лише одним із можливих чинників або наслідків конкурентного статусу держави.

Конкурентоспроможність країни формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що надає їй динамічного та тимчасового характеру, з постійною загрозою втрати конкурентних позицій.

У таблицях 1.1–1.2 наведено приклади зовнішніх та внутрішніх детермінант, що впливають на рівень конкурентоспроможності держав. Такі переліки не є вичерпними, але ілюструють загальний підхід до класифікації таких чинників.

Таблиця 1.1

Зовнішні фактори впливу на конкурентоспроможність країн

Фактори впливу	Фактори втрати КС	Фактори розширення КС	Фактори звуження КС	Фактори отримання КС
ПОЛІТИЧНІ	Міжнародні санкції Ембарго Впровадження нових стандартів	Підписання міжнародних торговельних угод	Введення квот Анулювання міжнародних торговельних угод	Підписання міжнародних торговельних угод
ЕКОНОМІЧНІ	Зниження світової ціни	Зростання попиту на світовому ринку Зменшення пропозиції на світовому ринку Зростання цін на світовому ринку	Зменшення попиту на світовому ринку Зниження цін на світовому ринку Зростання пропозиції на світовому ринку	Зростання попиту на світовому ринку Зростання світової ціни Приплив прямих іноземних інвестицій (ПІІ)
ТЕХНОЛОГІЧНІ	Розробка радикальних інновацій		Впровадження нових технологій, інновацій	

Загалом усі фактори впливу на конкурентоспроможність доцільно поділити на політичні, економічні та технологічні. Кожна з цих груп має різну тривалість та характер впливу:

Політичні фактори діють найшвидше: ефект їх впливу проявляється оперативно, але триває доти, доки зберігається відповідний політичний тиск. Після усунення чинника, ринок адаптується до нових умов.

Технологічні фактори, включаючи інновації, мають повільну, але незворотну дію. Така інерційність пояснюється життєвим циклом технологій, які переходять від ринків високотехнологічних країн до менш розвинених, поступово втрачаючи актуальність і замінюючись новими. Впровадження технологій на

глобальному рівні здебільшого негативно впливає на конкурентоспроможність країн, якщо вони є лише споживачами нових рішень. Водночас розвиток технологій у межах національної економіки сприяє підвищенню та зміцненню конкурентоспроможності.

Таблиця 1.2.

Внутрішні фактори впливу на конкурентоспроможність країн

Фактори втрати КС	Фактори розширення КС	Фактори зауваження КС	Фактори отримання КС
ПОЛІТИЧНІ Заборона вивозу Військовий стан ЕКОНОМІЧНІ Інфляція, що призводить до підвищення собівартості продукції Затяжні економічні кризи	ПОЛІТИЧНІ Заходи до залученню ПІІ Заходи по стимулюванню конкурентоспроможності Державна підтримка експортоорієнтованих галузей Підписання міжнародних торгових Угод ЕКОНОМІЧНІ Девальвація національної валюти Економічний підйом Розробка нових ресурсів ТЕХНОЛОГІЧНІ Впровадження нових технологій	ПОЛІТИЧНІ Політична нестабільність ЕКОНОМІЧНІ Ревальвація національної валюти Економічний спад	ПОЛІТИЧНІ Макроекономічна і політична стабільність Наявність виваженої стратегії конкурентоспроможного розвитку країни СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ Охорона здоров'я Розвиток освіти Рівень заробітних плат Кількість населення ЕКОНОМІЧНІ Інституційний розвиток Розвиток інфраструктури Ефективність ринку праці Розвиненість ринку товарів і послуг Розвиненість фінансового ринку Розмір ринку ТЕХНОЛОГІЧНІ Рівень розвитку інновацій і технологій ЕКОЛОГІЧНІ Природні надра, їх кількість і ефективність використання

Економічні фактори відіграють провідну роль та мають найбільше значення в процесі формування і трансформації конкурентоспроможності, завдяки своїй багатогранності та системному характеру.

Початковим і базовим рівнем конкурентоспроможності країни на світовому ринку є здатність здійснювати експорт певного товару або послуги, що свідчить

про те, що на певному етапі часу відповідна продукція має конкурентні переваги в міжнародному середовищі.

Водночас економічне зростання не можна розглядати як обов'язкову передумову конкурентоспроможності – воно є лише одним із можливих чинників або наслідків конкурентного статусу держави.

Конкурентоспроможність країни формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що надає їй динамічного та тимчасового характеру, з постійною загрозою втрати конкурентних позицій.

Загалом усі фактори впливу на конкурентоспроможність доцільно поділити на політичні, економічні та технологічні. Кожна з цих груп має різну тривалість та характер впливу:

1. Політичні фактори діють найшвидше: ефект їх впливу проявляється оперативно, але триває доти, доки зберігається відповідний політичний тиск. Після усунення чинника, ринок адаптується до нових умов.

2. Технологічні фактори, включаючи інновації, мають повільну, але незворотну дію. Така інерційність пояснюється життєвим циклом технологій, які переходять від ринків високотехнологічних країн до менш розвинених, поступово втрачаючи актуальність і замінюючись новими. Впровадження технологій на глобальному рівні здебільшого негативно впливає на конкурентоспроможність країн, якщо вони є лише споживачами нових рішень. Водночас розвиток технологій у межах національної економіки сприяє підвищенню та зміцненню конкурентоспроможності.

3. Економічні фактори відіграють провідну роль та мають найбільше значення в процесі формування і трансформації конкурентоспроможності, завдяки своїй багатогранності та системному характеру.

На думку О. О. Масляєва [1], до складу факторів, що впливають на конкурентоспроможність, слід також включити соціально-демографічні та екологічні чинники, які, на нашу думку, відіграють роль саме у процесі

формування конкурентоспроможності держави, а не в її безпосередньому прояві на ринку.

Крім того, складові, що використовуються Світовим економічним форумом (СЕФ) [2] при формуванні глобального індексу конкурентоспроможності, доцільно класифікувати як внутрішні фактори, що визначають становлення конкурентних переваг країни.

Окреслені Е. Г. Жнакіною [3] так звані принципи конкурентоспроможності, які передбачають необхідність розвитку підприємств мікрорівня, галузей мезорівня та забезпечення соціально-економічного зростання на макрорівні, на наш погляд, не стільки є принципами, скільки виступають узагальненими внутрішніми чинниками формування конкурентоспроможності національної економіки.

У науковому дискурсі досі відсутнє чітке розмежування між поняттями «фактори конкурентоспроможності країни» та «конкурентні переваги», що зумовлює певну плутанину в тлумаченні природи конкурентоспроможності як явища. Дослідження, зокрема праці Н. І. Горбаль, О. Є. Шандрівської та Ю. Уманціва, демонструють, що ці поняття часто ототожнюються, хоча за своєю сутністю вони мають принципово різну природу.

Конкурентні переваги – це прояв конкретних характеристик товарів і послуг, які роблять їх привабливішими для споживача порівняно з аналогами на ринку. Їх наявність є результатом діяльності суб'єктів господарювання, насамперед підприємств, що здійснюють експорт, що може бути нижча ціна, вища якість, технологічна досконалість, зручність логістики або ж рівень обслуговування. Тобто конкурентні переваги – це те, чим підприємство відрізняється від конкурентів на зовнішньому ринку і що стимулює попит на його продукцію.

Натомість фактори конкурентоспроможності – це глибинні умови, що створюють передумови для формування таких переваг. Йдеться про внутрішні характеристики країни, які визначають її здатність створювати, підтримувати та

нарощувати конкурентні переваги. Це інвестиції в науку й освіту, якісна система охорони здоров'я, стабільна політико-правова система, ефективне використання ресурсів, розвинена фінансова та ринкова інфраструктура, інноваційна спроможність тощо. У цьому контексті перелік характеристик, який деякі науковці визначають як конкурентні переваги країни, насправді виступає системою внутрішніх факторів забезпечення її конкурентоспроможності.

Більше того, деякі показники, як-от ВВП на душу населення, середня тривалість життя чи частка конкурентоспроможних підприємств, не можуть бути ні факторами, ні перевагами – вони є скоріше наслідками, індикаторами досягнутого рівня конкурентоспроможності. Така класифікаційна невизначеність спотворює аналітичну картину і ускладнює розробку стратегій економічного розвитку.

Також викликає сумнів поділ, запропонований Ю. Уманцівим, на зовнішні та внутрішні конкурентні переваги країни. Переважна більшість характеристик, що потрапили до цього переліку, відображають внутрішній потенціал держави — її людський капітал, інфраструктуру, інституційне середовище, технологічну базу, рівень регулювання, відкритість економіки. Це свідчить про необхідність перегляду існуючих підходів до трактування факторного забезпечення конкурентоспроможності країни та формування чіткої системи критеріїв для їх розмежування.

Отже, чітке розмежування між конкурентними перевагами й факторами конкурентоспроможності країни є критично важливим для формування ефективної державної політики, спрямованої на посилення позицій держави у глобальному економічному просторі.

У низці наукових підходів до тлумачення поняття «конкурентоспроможність країни» спостерігається змішування самої сутності категорії з її наслідками. Деякі дослідники у своїх дефініціях використовують терміни та характеристики, які, на нашу думку, доцільно трактувати саме як наслідки конкурентоспроможності

країни на світовому ринку, а не її визначальні ознаки.

Зокрема, Л. Л. Антонюк [6] вказує на «гнучке реагування на зміни світової кон'юнктури» як прояв конкурентоспроможності. Проте така здатність виникає лише за умови вже сформованої присутності країни та її підприємств у глобальному ринковому середовищі. Без наявності власної частки участі в конкурентній боротьбі неможливо реалізувати адаптивні механізми. Отже, це є результатом, а не передумовою конкурентоспроможності.

О. В. Механік [7, с. 29] характеризує конкурентоспроможність як «засіб забезпечення більш високого та стійкого економічного зростання, що відбувається через стимулювання інвестицій у нові технології та розвиток інноваційного бізнесу». У такому підході чітко простежується, що економічне зростання і технологічне оновлення – це ефекти, що виникають у результаті досягнення конкурентних позицій, а не елементи самої категорії.

Подібну логіку демонструє і Я. Б. Базилук [8], який пояснює конкурентоспроможність країни через «стабільне підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури, та зростаючий попит населення, що базується на перевазі соціально-економічних параметрів порівняно з конкурентами». Така характеристика, на наш погляд, відображає результативну складову конкурентоспроможності, а не її визначальні чинники.

У цьому ж контексті можна розглядати твердження Ю. В. Полунєвої [9, с. 196] про те, що конкурентоспроможність країни означає «стале підвищення доходів та якості життя населення». Очевидно, що ці параметри є наслідками успішної реалізації конкурентного потенціалу, а не його складовими.

Аналогічну позицію займає і Н. Л. Царик [10, с. 33], яка визначає конкурентоспроможність як «постійне зростання ефективності національного виробництва з адаптацією до змін соціально-економічної кон'юнктури». І в цьому випадку ми маємо справу з результатом реалізації конкурентних стратегій, а не з

базовими чинниками чи ознаками конкурентоспроможності.

Такий підхід потребує концептуального уточнення: визначення поняття «конкурентоспроможність країни» має ґрунтуватися на факторах, що формують її потенціал і можливості, а не на ефектах, які виникають унаслідок реалізації цього потенціалу в міжнародному економічному середовищі.

На нашу думку, наведені в науковій літературі формулювання є радше відображенням трансформаційних процесів, що відбуваються в державі, яка активно експортує товари та послуги на міжнародні ринки, а не безпосереднім визначенням сутності конкурентоспроможності країни на світовому рівні. Саме тому доцільно окремо окреслити перелік наслідків, які супроводжують набуття статусу глобально конкурентоспроможної держави.

Зважаючи на багатоаспектність впливу конкурентоспроможності, вважаємо за доцільне класифікувати її наслідки за основними напрямками: політичними, соціальними, економічними, технологічними, екологічними та міжнародними.

Слід підкреслити, що реалізація потенційних позитивних наслідків конкурентоспроможності можлива лише за умови раціональних дій економічних суб'єктів, включно з державними інституціями. Втім, у реальній економічній практиці повна раціональність відсутня, тож оцінювання наслідків конкурентоспроможності має здійснюватися індивідуально для кожної країни, з урахуванням її внутрішніх особливостей та стратегічних орієнтирів.

Варто також враховувати, що конкретні ефекти конкурентоспроможності можуть варіюватися залежно від галузевої структури економіки та рівня розвитку країни, а самі наслідки мають, як правило, довгостроковий характер. Це означає, що глобальна конкурентоспроможність проявляється не одномоментно, а поступово, через накопичення результатів діяльності держави та її підприємств.

У зарубіжній науковій думці, зокрема в роботах Д. Д. Локкера, Ж. В. Біжебрека [11], Ш. Дерваджана та Д. Родріка [12], широко використовується поняття «ефект конкурентоспроможності» (pro-competitive effect). Воно пов'язане

із тим, що вихід підприємств на міжнародні ринки створює для них умови більшої еластичності попиту, що, у свою чергу, стимулює розширення виробництва. Однак ми вважаємо, що цей ефект має набагато ширший вплив, і його слід розглядати як комплекс системних наслідків, узагальнених у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Наслідки конкурентоспроможного статусу країни на світовому ринку за умов повної раціональності

ВПЛИВ НА ПОЛІТИКУ формування державної стратегії і здійснення заходів по підтримці і розвитку експортоорієнтованих галузей; підписання міжнародних і міждержавних угод по розширенню ринків збуту власного експорту; впровадження заходів по захисту експортноорієнтованих галузей від імпорту
СОЦІАЛЬНИЙ ЕФЕКТ підвищення рівня і стандартів життя населення; зміщення освітніх акцентів на ті, що пов'язані з експортноорієнтованими галузями; розбудова міст навколо експортоорієнтованих підприємств і галузей; розвиток культури за рахунок зростання попиту на культурні заходи при зростанні рівня життя населення; розвиток медицини та сектору охорони здоров'я
ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ розширення ринку збуту і відповідно збільшення обсягів виробництва; зростання ефективності експортерів в умовах конкурентної боротьби на світовому ринку; спеціалізація в певних галузях, пов'язаних з експортом; спеціалізація на тих продуктових напрямках, які користуються попитом за кордоном; зростання зайнятості; зростання ВВП на душу населення; зростання заробітної плати; зростання суміжних галузей; концентрація підприємств, зайнятості навколо експортних галузей; економічний ріст; розвиток інфраструктури
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ЕФЕКТ перебудова технологій під міжнародні стандарти; інвестування у нові технології, інновації (через створення або придбання на світовому ринку)
ЕКОЛОГІЧНИЙ ЕФЕКТ інтенсивніше використання ресурсів, що задіяні у виробництві експортноорієнтованої продукції та послуг; при промисловій експортній спеціалізації зростає забрудненість навколишнього середовища
МІЖНАРОДНИЙ ЕФЕКТ експортні галузі стають точкою тиску на країну на міжнародному рівні; зміна іміджу країни; зростання міжнародних рейтингів країни

На практиці наслідки глобальної конкурентоспроможності значною мірою відрізняються між державами залежно від рівня їх соціально-економічного розвитку, економічної спеціалізації та участі у глобальних виробничих ланцюгах. Саме ця відмінність дозволяє нам стверджувати, що існують різні типи конкурентоспроможності країн, які характеризують не лише їхню економічну поведінку, а й стратегічні підходи до утвердження на глобальному ринку. Ці типи є похідними від рівня національного розвитку, державної політики у сфері конкурентоспроможності, а також спроможності підприємств функціонувати в умовах жорсткої міжнародної конкуренції.

У процесі дослідження спеціалізації країн на світовому ринку фінансових послуг [14], з використанням таких показників, як експорт, імпорт та фактор праці, нами було зроблено висновок, що розроблена типологія спеціалізації та обрані для неї критерії цілком придатні для практичного застосування при формуванні типології глобальної конкурентоспроможності країн (детальне обґрунтування подано нижче).

Варто підкреслити, що як для аналізу спеціалізації, так і для визначення конкурентоспроможності, спільними є базові елементи: обсяги експорту та ресурс праці. Це узгоджується з позицією Я. Б. Базилюк [8], який зазначає, що «конкурентоспроможність забезпечується високою продуктивністю праці, яка є основою для ефективного розподілу ресурсів». Отже, продуктивність праці виступає ключовим фактором, що лежить в основі як спеціалізації країни на глобальному ринку, так і її конкурентних позицій.

За аналогією з класифікацією країн за їх спеціалізацією на світовому ринку фінансових послуг, яка була сформована на основі розрахунків індексів Баласса, CSC та Кругмана, і передбачала поділ на такі групи, як: нульові експортери фінансових послуг, країни з абсолютною спеціалізацією, країни з факторно-експортною спеціалізацією, країни факторної спеціалізації, країни експортної

спеціалізації, країни з частковою експортною спеціалізацією, а також країни без чітко вираженої спеціалізації, – ми пропонуємо аналогічним чином визначити типи глобальної конкурентоспроможності країн.

Відповідна типологія представлена в таблиці 1.4, яка враховує структурні та якісні особливості присутності країн на світових ринках і дозволяє систематизувати їхній рівень конкурентоспроможності.

Таблиця 1.4

Типи глобальної конкурентоспроможності країн

Тип конкурентоспроможності	Характеристика
Нульова конкурентоспроможність	Відсутність експорту
Абсолютна конкурентоспроможність	Найвищий рівень інтеграції національної економіки у світовий ринок як на продуктовому, так і факторному рівнях
Факторна конкурентоспроможність середньої продуктивності	При високій факторній спрямованості і перебудові країни її конкурентоспроможна результативність не є дуже високою
Факторна конкурентоспроможність слабкої продуктивності	Економіка країни перебудована в спробі розвитку конкурентоспроможності країни на світовому ринку, проте експортери не досягли значних результатів з обсягу експорту
Торгова конкурентоспроможність середнього рівня	Продукція та послуги активно експортуються, проте внутрішні фактори в межах національних кордонів ще не перейшли процес перебудови
Торгова конкурентоспроможність слабого рівня	Продукція та послуги дещо експортуються на світовий ринок, внутрішні фактори в межах національних кордонів не почали процес перебудови
Початкова конкурентоспроможність	Експорт характеризується певною стихійністю без залучення держави у його підтримку і без трансформаційних процесів в самій економіці, пов'язаних з участю у світовій торгівлі

Проведений аналіз – дає змогу встановити чіткий зв'язок між класифікаційними групами спеціалізації країн на світовому ринку фінансових послуг та типами їх глобальної конкурентоспроможності. Зокрема, відповідно до принципів класифікації спеціалізації:

– нульовим експортерам фінансових послуг відповідає нульова конкурентоспроможність;

- країнам з абсолютною спеціалізацією – абсолютна конкурентоспроможність;
- країнам з факторно-експортною спеціалізацією – факторна конкурентоспроможність середньої продуктивності;
- країнам із факторною спеціалізацією – факторна конкурентоспроможність слабкої продуктивності;
- країнам з експортною спеціалізацією – торгова конкурентоспроможність середнього рівня;
- країнам із частковою експортною спеціалізацією – торгова конкурентоспроможність слабого рівня;
- країнам без чітко визначеної спеціалізації – початкова конкурентоспроможність.

Кожному з цих типів відповідають конкретні характеристики, наведені у відповідній таблиці. Гіпотетично, розвиток конкурентоспроможності країни на світовому ринку може відбуватися послідовно – у вигляді ланцюга, де один етап еволюційно переходить у наступний:

1. Початкова фаза – нульова конкурентоспроможність – країна ще не експортує, і передумови для участі у світовій торгівлі не сформовані.
2. Внаслідок розвитку внутрішніх факторів відбувається перехід до початкової конкурентоспроможності – країна розпочинає експортну діяльність.
3. Під дією зовнішніх чинників експортери можуть або:
 - 3.1. втратити конкурентні позиції,
 - 3.2. або посилити їх, вийшовши на етап торгової конкурентоспроможності слабого рівня.
4. Подальша взаємодія зовнішніх і внутрішніх факторів дозволяє перейти до торгової конкурентоспроможності середнього рівня.
5. На цьому етапі роль держави суттєво зростає: вона повинна або:
 - 5.1. сформувати умови для стабілізації та уникнення втрати позицій, або

5.2. стимулювати еволюцію внутрішніх факторів до рівня факторної конкурентоспроможності слабкої продуктивності.

6. За умови позитивного ефекту від трансформацій, країна поступово переходить на рівень факторної конкурентоспроможності середньої продуктивності.

7. Подальше посилення результативності та узгодженість із глобальними викликами дають змогу досягти абсолютної конкурентоспроможності.

У цьому процесі ключовим є баланс між внутрішніми трансформаціями та зовнішніми викликами. На початкових етапах, особливо при торговій конкурентоспроможності слабого та середнього рівня, роль держави критично важлива. Саме державна політика визначає здатність економіки адаптуватися до зовнішнього середовища, підтримати вітчизняних експортерів і стимулювати розвиток необхідних факторів.

На пізніших етапах, коли соціально-економічна модель країни вже набула стабільності, роль держави хоч і залишається важливою, але її безпосередній вплив зменшується, поступаючись місцем ринковим механізмам. У таких умовах уже самі підприємства відіграють головну роль у забезпеченні високої конкурентоспроможності, демонструючи стійкість до зовнішніх коливань і здатність до самостійного розвитку.

Таким чином, розвиток глобальної конкурентоспроможності країни можна трактувати як динамічну багаторівневу еволюцію, в якій ключову роль на кожному етапі відіграють поєднання внутрішніх зусиль, державної політики та зовнішньоекономічних умов.

1.2. Основні підходи до оцінки конкурентоспроможності на макрорівні

Конкурентоспроможність держави на макрорівні розглядається як здатність країни ефективно використовувати наявні матеріальні та нематеріальні ресурси

для забезпечення конкурентних переваг у глобальному середовищі. Водночас, ефективне використання ресурсів саме по собі не гарантує перемогу в конкурентній боротьбі. Необхідно також мати відповідну систему організації, стратегічне бачення та здатність до адаптації.

Визначення сутності конкурентоспроможності вимагає поєднання теоретичних і практичних підходів менеджменту. Одним з ключових понять є фактори успіху в галузі, які складаються з набору чинників, що дозволяють підприємствам досягати переваг і витіснити конкурентів.

Ключові фактори успіху можуть змінюватися залежно від:

- характеру галузі,
- структури ринку,
- стадії життєвого циклу продукції,
- загального стану економіки.

Однак серед стабільних чинників часто виокремлюють:

- рівень науково-технічного розвитку виробництва,
- ефективний маркетинг та управління,
- високу організаційно-технічну підготовку виробничих процесів,
- належне фінансове забезпечення,
- професіоналізм та кваліфікацію персоналу.

Такі фактори формують конкурентоспроможність не лише товару чи послуги, а й підприємства, галузі або навіть держави загалом.

Одним із найбільш поширених підходів до оцінювання конкурентоспроможності держави є «національний ромб» М. Портера, що включає чотири основні групи детермінант:

1. Стратегія, структура та суперництво фірм (чи відповідає менеджмент структурам попиту; які типи організацій притаманні країні; чи підтримуються високі стандарти та конкуренція).

2. Фактори виробництва (доступність кваліфікованої робочої сили, наявність ресурсів, технологічна база тощо).

3. Попит на внутрішньому ринку (вимогливість покупців, здатність ринку стимулювати розвиток).

4. Суміжні та підтримуючі галузі (наявність міцних зв'язків з іншими конкурентоспроможними галузями, інфраструктурна взаємодія тощо).

У межах кожного з блоків М. Портер пропонує набір запитань, що дозволяють оцінити ступінь розвитку конкурентних переваг країни в тій чи іншій галузі або сфері.

Детермінанти національного ромба описують взаємодію факторів, що формують конкурентне середовище на рівні країни. Вони сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможної продукції, формуванню стратегій зростання підприємств та галузей і, відповідно, забезпеченню макроекономічної стабільності держави.

На стратегічному рівні конкурентоспроможність держави може розглядатись як:

- здатність виробляти товари й послуги, які відповідають запитам глобального ринку,
- компетентність підприємств у порівнянні з іноземними конкурентами,
- ефективність використання ресурсів (людських, природних, інфраструктурних),
- рівень продуктивності, рентабельності та інноваційності.

Усі ці чинники тісно пов'язані між собою та відображають здатність держави адаптуватись до глобальних викликів та зберігати/нарощувати свої позиції в міжнародній економіці.

Конкурентоспроможність держави в економічному контексті визначається сукупністю характеристик, які є притаманними національній економіці та

забезпечують її здатність ефективно конкурувати з іншими країнами на глобальному рівні.

Рівень конкурентоспроможності країни оцінюється за різноманітними методиками, що розробляються провідними міжнародними інституціями. Серед них особливе місце займають рейтингові підходи Світового економічного форуму та Інституту розвитку менеджменту, які здійснюють порівняльний аналіз держав за комплексом соціально-економічних показників.

Одне з найперших та найбільш повних трактувань терміну «конкурентоспроможність країни» було сформульоване Комісією з питань промисловості при Президентові США. У цьому визначенні міжнародна конкурентоспроможність трактується як здатність нації забезпечити своїм суб'єктам господарювання можливість в умовах вільної та справедливої конкуренції ефективно виробляти товари і послуги, які задовольняють вимоги міжнародного ринку, забезпечуючи при цьому зростання добробуту громадян.

Сьогодні конкурентоспроможність держави вже не обмежується суто економічними параметрами. Вона відображає також політичну стабільність, ефективність функціонування інститутів, стан інфраструктури, рівень освіти та інноваційного потенціалу, інформаційну відкритість, демократичні стандарти, а також загальну якість управління.

У зв'язку з цим визначальною умовою формування високого рівня конкурентоспроможності є ефективна державна політика та злагоджена діяльність органів влади, спрямованих на розробку і реалізацію стратегій підвищення конкурентоспроможності.

Особливе значення це питання має для країн, що пережили трансформаційні потрясіння або втратили економічну сталість унаслідок кризових подій. У таких країнах важливим завданням є створення ефективної правової основи для ринкових процесів і забезпечення умов для розвитку людського потенціалу.

У постсоціалістичних державах, які в 1990-х роках лише формували механізми ринкової економіки, ключову роль відіграли заходи державного впливу – від субсидій до інституційної підтримки. Такі країни потребують подальшого удосконалення стратегій, які дозволять їм конкурувати у сучасній глобальній економіці на належному рівні.

У багатьох постсоціалістичних країнах державні органи не завжди належним чином реалізують свої функції, що необхідні для формування повноцінного конкурентного середовища. Відсутність прозорості політики, ефективної фінансової, грошової та податкової системи, а також економічної стабільності стає суттєвим бар'єром на шляху до підвищення національної конкурентоспроможності. Надмірна централізація та домінування квазіринкових механізмів нерідко супроводжуються політичною та економічною корупцією, що ускладнює створення привабливого інвестиційного клімату.

З огляду на це, одним із підходів до оцінки конкурентоспроможності держави є оцінка ефективності реалізації функцій держави, зокрема у сфері законодавчого регулювання, соціального захисту, підтримки національного бізнесу та створення умов для сталого економічного розвитку. Держава має сприяти формуванню умов, у яких підприємства можуть успішно функціонувати в ринкових умовах, включно з дотриманням правил добросовісної конкуренції.

Ключовим критерієм оцінки макrorівневої конкурентоспроможності виступає продуктивність національної економіки, яка вимірюється не лише обсягами виробництва чи ВВП на душу населення, а й ефективністю використання трудових і матеріальних ресурсів, рівнем інноваційності, якістю людського капіталу.

Продуктивність людських ресурсів, зокрема, можна оцінювати за рівнем заробітної плати, а також результативністю використання капіталу та доходів. Висока продуктивність сприяє формуванню умов для тривалого економічного

зростання, забезпечення належного рівня життя, зменшення соціальної нерівності й зростання економічної безпеки.

Ще один підхід – це інституційний підхід, згідно з яким конкурентоспроможність держави визначається якістю функціонування її інституцій – урядових структур, органів регулювання, правової системи, системи охорони здоров'я, екологічних стандартів, інфраструктури. Ефективні інституції забезпечують передбачувані та прозорі правила гри на ринку, що стимулює інвестиції та підвищує міжнародну довіру.

Також важливим підходом є технологічна оцінка, що базується на аналізі рівня інноваційності національного виробництва, впровадженні новітніх технологій та здатності країни адаптуватися до змін у глобальному технологічному середовищі.

Загалом, оцінка конкурентоспроможності держави на макrorівні потребує використання системного підходу, що охоплює економічні, інституційні, соціальні, екологічні та технологічні параметри. Усі ці підходи у сукупності дозволяють адекватно оцінити реальні можливості країни забезпечувати стале зростання, підтримувати належний рівень життя населення та інтегруватись у глобальні економічні процеси.

Міжнародна торгівля слугує важливим індикатором конкурентоспроможності країни, адже дозволяє їй адаптувати власне виробництво до світових стандартів. Завдяки імпорту продукції з вищою якістю, ніж та, що виготовляється всередині країни, підвищується загальний рівень продуктивності та ефективності економіки. Таким чином, структура зовнішньоекономічних зв'язків також може слугувати критерієм оцінки макrorівневої конкурентоспроможності.

Важливим орієнтиром виступає також здатність країни адаптувати свій промисловий сектор до сучасних викликів. У цьому контексті доречно застосовувати стратегічно-секторальний підхід, згідно з яким

конкурентоспроможність оцінюється через динаміку змін у ключових галузях виробництва: чи здатні вони до модернізації, імпортозаміщення, виходу на нові ринки. Показником стає також наскільки економічна модель країни дозволяє підприємствам гнучко реагувати на потреби глобального ринку та забезпечувати внутрішній попит.

У макроекономічному аналізі слід також враховувати безпековий та інноваційний підходи, які оцінюють конкурентоспроможність держави не лише через економічні показники, а й через рівень технологічної незалежності, здатність забезпечити виробництво високотехнологічних товарів оборонного призначення, а також здатність національних фірм підтримувати високі стандарти виробництва.

Під час оцінювання конкурентоспроможності держави на макrorівні не можна ігнорувати питання балансу між імпортом і експортом. Якщо країна повністю залежить від імпорту, її економіка втрачає стійкість. Тому важливо аналізувати не лише обсяги експорту, а й структуру виробництва, в якій сферах країна справді виступає конкурентною, а в яких – ні.

Окремим аспектом виступає здатність економіки підтримувати середньострокову і довгострокову конкурентоспроможність, що може бути оцінено через сталість інноваційних процесів, наявність високого рівня людського капіталу та ефективність регуляторної політики. Конкуренція на глобальному рівні потребує постійної адаптації – жодна країна або виробник не можуть бути лідерами вічно. Тому сталий розвиток є основою для довготривалої конкурентоспроможності.

Водночас держава має формувати правила конкуренції, які сприяють добросовісній ринковій поведінці – запобігають монополізації, створюють стимули для інновацій та кооперації, сприяють розвитку підприємницької ініціативи. У цьому полягає один із інституційних підходів до оцінки конкурентоспроможності держави.

Таким чином, комплексна оцінка конкурентоспроможності держави на макrorівні має враховувати не лише показники ефективності виробництва, а й стратегічні, інституційні, інноваційні, безпекові та соціальні чинники, які формують довгострокову здатність країни конкурувати на глобальному рівні.

Міжнародна торгівля слугує важливим індикатором конкурентоспроможності країни, адже дозволяє їй адаптувати власне виробництво до світових стандартів. Завдяки імпорту продукції з вищою якістю, ніж та, що виготовляється всередині країни, підвищується загальний рівень продуктивності та ефективності економіки. Таким чином, структура зовнішньоекономічних зв'язків також може слугувати критерієм оцінки макrorівневої конкурентоспроможності.

Важливим орієнтиром виступає також здатність країни адаптувати свій промисловий сектор до сучасних викликів. У цьому контексті доречно застосовувати стратегічно-секторальний підхід, згідно з яким конкурентоспроможність оцінюється через динаміку змін у ключових галузях виробництва: чи здатні вони до модернізації, імпортозаміщення, виходу на нові ринки. Показником стає також наскільки економічна модель країни дозволяє підприємствам гнучко реагувати на потреби глобального ринку та забезпечувати внутрішній попит.

Сучасна глобальна економіка, що характеризується високим рівнем конкуренції та динамічними змінами, вимагає від країн здатності швидко адаптуватися, переглядати управлінські стратегії та підвищувати продуктивність. Важливою умовою успішності у цій системі є не лише ефективність управління, а й глибоке розуміння взаємозв'язків між різними управлінськими рівнями — від логістики та маркетингу до фінансів і якості.

Одним з аналітичних підходів у системі оцінки конкурентоспроможності держави виступає регіонально-інституційний підхід, який враховує особливості функціонування економік континентального типу (Європа, Японія) та англо-

американської моделі. Такі відмінності стають критерієм оцінки гнучкості адаптації до глобального середовища.

Варто також звернути увагу на американську модель конкурентної раціональності, яка базується на трьох головних засадах:

1. Зосередження на максимальному задоволенні потреб споживача.
2. Підвищення ефективності процесів виробництва та реалізації послуг.
3. Формування навичок гнучкого ухвалення рішень.

Такий підхід широко застосовується для оцінки здатності фірм та країн діяти в умовах підвищеної конкуренції. На його основі формуються висновки про конкурентоспроможність через маркетингову діяльність, рівень адаптивності компаній і наявність стратегічних переваг.

Також у макроекономічному вимірі конкурентоспроможність можна оцінювати через механізми адаптації фірм і структур до ринкових умов. Наприклад, ефективність функціонування підприємств залежить від:

- рівня професіоналізації управління;
- наявності стратегічного бачення та маркетингової культури;
- здатності інтегрувати інновації.

Американський підхід до маркетингу, орієнтований на поведінкові характеристики споживача, дозволяє оцінити не тільки позицію окремих компаній, а й загальний рівень конкурентоспроможності країни через індикатори клієнтоорієнтованості.

Інший підхід – інституційно-приватизаційний, який активно використовувався в країнах Східної Європи, зокрема в Німеччині, для трансформації постсоціалістичних економік. Його суть полягала у передачі державних підприємств у приватну власність через прозорі механізми та формування ефективного ринку капіталу. Такий досвід можна розглядати як показник здатності країни до глибокої структурної перебудови – важливого критерію макрорівневої конкурентоспроможності.

Правові та регуляторні умови є ще одним напрямом оцінювання. Забезпечення свободи конкуренції, усунення бар'єрів для нових учасників ринку, підтримка підприємницької активності та запровадження правил чесної гри – це основні засади, що визначають конкурентоспроможність держави з інституційної точки зору.

Успішність країни в глобальній економіці визначається також рівнем інвестиційної привабливості, наявністю державної підтримки інновацій та ефективністю реалізації зовнішньоекономічної політики.

Видатний економіст М. Портер у своїй концепції «Конкурентні переваги націй» запропонував системний підхід до аналізу конкурентоспроможності країн, згрупувавши ключові фактори впливу на міжнародну конкурентоспроможність у чотири основні блоки:

1. Умови факторів виробництва – рівень розвитку робочої сили, інфраструктури, наявність необхідних знань, природних і фінансових ресурсів.
2. Умови попиту – особливості внутрішнього попиту на продукцію або послуги в окремих галузях.
3. Наявність пов'язаних або допоміжних галузей – тобто галузей-постачальників і партнерів, які сприяють формуванню конкурентних переваг;
4. Стратегія, структура та конкуренція компаній – організаційні особливості та здатність компаній ефективно управляти, адаптуватись та конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Окрім цього, Портер наголошував на ролі уряду як інституції, яка створює умови для формування конкурентних переваг – шляхом стимулювання інновацій, освітніх програм, стандартів якості, захисту конкуренції тощо.

Також у рамках інституційного підходу Портер виділяє додаткові фактори, що пояснюють конкурентоспроможність економіки: технологічний розвиток, рівень науки, роль інформаційних систем і координації між секторами.

Таким чином, модель Портера – це ефективний підхід до макрорівневої оцінки конкурентоспроможності, який охоплює як структурні компоненти національної економіки, так і поведінкові та інституційні чинники.

Окремим напрямом у межах оцінювання конкурентоспроможності держави виступає зв'язок з національним багатством. У цьому контексті важливо не лише володіння ресурсами, а й здатність ефективно їх використовувати для формування стійких конкурентних позицій, а саме:

1. Розвинену інфраструктуру.
2. Освітній і науковий потенціал.
3. Спроможність до інноваційного розвитку та комерціалізації знань.
4. Кооперацію між наукою, бізнесом та державними структурами.

Ресурсно-інноваційний підхід до оцінки конкурентоспроможності враховує не лише наявність базових і прогресивних факторів виробництва, а й рівень їх реалізації в нових технологіях, що масштабно впроваджуються в економіку.

Такий підхід передбачає оцінку спроможності країни забезпечити стійкий інноваційний цикл, тобто не лише створювати нові продукти, а й ефективно їх комерціалізувати, що є ключовим маркером глобальної конкурентоспроможності.

Підсумовуючи, оцінка конкурентоспроможності на макрорівні повинна ґрунтуватися на комбінації:

- моделей структурного аналізу (Портера);
- інституційних характеристик;
- здатності формувати, накопичувати й реалізовувати національне багатство через інновації, кооперацію та ринкові механізми.

У системі макроекономічної оцінки конкурентоспроможності держави ключову роль відіграє ефективна політика уряду, спрямована на стимулювання розвитку національного бізнесу, створення сприятливого конкурентного середовища та підтримку інноваційного зростання. Саме інституційний механізм і

державне регулювання забезпечують формування умов для підвищення конкурентоздатності.

Досвід таких країн, як Китай і Індія, свідчить про те, що цілеспрямована політика держави щодо підтримки стратегічних галузей та створення потужних корпорацій здатна трансформувати економіку і забезпечити її високу інтеграцію у глобальні ринки. Такі приклади демонструють важливість державного втручання у процес забезпечення національної конкурентоспроможності.

Оцінка конкурентоспроможності країни також передбачає аналіз зовнішньоекономічного балансу, який прямо пов'язаний із виробничими можливостями країни та її експортним потенціалом. Якщо обсяг валютних надходжень від експорту перевищує імпорту, це створює передумови для накопичення національного багатства.

Окрему увагу слід приділити національній економічній безпеці, зокрема її здатності забезпечувати потреби в базових товарах і послугах у разі кризових ситуацій. Тому в оцінці конкурентоспроможності важливо враховувати ступінь внутрішньої самодостатності економіки, обсяг стратегічних резервів, а також рівень диверсифікації виробництва.

Ефективна державна політика щодо внутрішнього попиту є ще одним із критеріїв. Якщо держава створює умови для активного національного споживання в межах країни — через нарощування виробництва, стимулювання доходів населення і розвиток внутрішнього ринку — це автоматично сприяє конкурентоспроможності.

Також, в умовах глобалізації необхідно враховувати міжнародну кооперацію: зокрема, як інтегровані національні компанії в глобальні ланцюги створення доданої вартості, чи можуть вони утримувати позиції в зовнішній торгівлі.

Нарешті, важливою є оцінка ресурсного потенціалу — людських, природних, інфраструктурних, інформаційних. Необхідно враховувати:

- кількість і якість ресурсів;
- інституційні умови їх відтворення і використання;
- інноваційний потенціал;
- адаптивність економіки до зовнішніх змін;
- здатність держави до захисту стратегічних галузей.

Оцінювання конкурентоспроможності на макрорівні включає аналіз:

- інституційних і політичних механізмів держави;
- ресурсного забезпечення;
- внутрішнього попиту;
- експортної здатності;
- інноваційного середовища;
- національної безпеки та довгострокової економічної стратегії.

Отже, підходи до оцінки конкурентоспроможності на макрорівні є багатовимірними і не обмежуються лише кількісними макропоказниками. Їхня сила – в інтеграції даних, здобутих як з офіційної статистики, так і з експертних оцінок, що дозволяє забезпечити комплексне бачення реального стану конкурентних позицій країни на світовому рівні.

1.3. Світові рейтинги конкурентоспроможності: методологія та значення

Одним із найбільш авторитетних і широко визнаних міжнародних інструментів для оцінки конкурентоспроможності країн є Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), що формується Всесвітнім економічним форумом. Такий індекс відображає комплексне бачення факторів, які визначають здатність держав досягати макроекономічної стійкості, економічної безпеки, інклюзивного зростання та нарощення глобальної конкурентоспроможності.

Методологічно GCI базується на структурованому підході до оцінки широкого спектра показників, які згруповані у 12 ключових «драйверів» конкурентоспроможності. Вони, у свою чергу, інтегруються в три основні субіндекси:

1. Базові умови – включають показники інфраструктури, ефективності інституцій та рівня макроекономічної стабільності;
2. Сфера ефективності – оцінює стан систем охорони здоров'я, вищої та професійної освіти, ефективність товарних і трудових ринків, а також розвиток фінансового сектору;
3. Інноваційний потенціал – охоплює рівень технологічної готовності, розвиток бізнесу та інновацій.

Завдяки інтегральному підходу GCI дозволяє типологізувати країни за рівнем їхнього економічного розвитку, потенціалом експорту, рівнем ВВП та здатністю підтримувати конкурентну позицію в глобальній економіці. На основі цього у 2022 році Всесвітній економічний форум запропонував умовну класифікацію держав за п'ятьма рівнями конкурентоспроможності:

Перша група – країни з базовими факторами конкурентоспроможності, де економічне зростання забезпечується за рахунок природних ресурсів і дешевої некваліфікованої робочої сили (35 країн);

Друга група – держави на етапі переходу до економіки ефективності, які потребують модернізації виробництва та покращення якості продукції (17 країн, включно з Україною);

Третя група – країни з економікою, що вже функціонує на основі підвищення ефективності (30 країн);

Четверта група – держави, що перебувають на шляху до інноваційного типу розвитку (19 країн);

П'ята група – найрозвиненіші економіки, де високі доходи населення та рівень життя забезпечуються інноваціями, технологічними проривами й конкурентоспроможними виробничими процесами (37 країн).

GCI є не лише методологічно досконалою системою порівняння, а й практичним інструментом для урядів, бізнесу та науковців. Він дозволяє сформулювати обґрунтовану стратегічну політику розвитку, зорієнтовану на усунення структурних вразливостей і зміцнення позицій країни у світовій економіці.

Попри високу поширеність та визнання Індексу глобальної конкурентоспроможності, розробленого Всесвітнім економічним форумом, ця методика дедалі частіше піддається критиці з боку європейських експертів. Основне зауваження полягає у надмірній концентрації індексу на економічних показниках, зокрема продуктивності праці та обсягах ВВП, тоді як інтегральні соціальні, культурні, політичні, ментальні та інституційні чинники залишаються поза увагою. Недостатнє врахування таких параметрів, як національна культура, якість державного управління, інституційна спроможність, рівень економічної безпеки, ускладнює повноцінну оцінку довгострокового потенціалу країни в умовах глобалізаційних викликів. Тобто – GCI не завжди може бути об'єктивним індикатором стійкого розвитку національної економіки.

Альтернативним підходом виступає методологія Міжнародного інституту розвитку менеджменту (IMD), яка передбачає розрахунок Індексу світової конкурентоспроможності на основі приблизно 300 критеріїв, що охоплюють економічні, адміністративні, бізнесові та інфраструктурні параметри для понад 60 країн.

Зокрема, у 2017 році структура цього індексу передбачала:

83 критерії для оцінки економічної ефективності, що охоплювали макроекономічну стабільність, інвестиційну привабливість, зовнішню торгівлю;

74 критерії для вимірювання ефективності державного управління, що стосувалися фінансової політики, правової системи, регуляторного середовища;

74 критерії для оцінки ефективності бізнес-середовища, з акцентом на інноваційність, продуктивність і корпоративну відповідальність;

115 критеріїв у сфері інфраструктури – від якості базової, наукової та освітньої інфраструктури до рівня цифровізації та доступності людських ресурсів.

Така модель вирізняється комплексністю та гнучкістю, оскільки поєднує дві третини офіційних статистичних даних, отриманих від національних урядів і міжнародних організацій, з опитуваннями експертів та бізнес-лідерів, що дозволяє більш точно враховувати контекст розвитку країни.

Проте за результатами рейтингу IMD у 2022 році Україна посіла лише 60-те місце серед 60 проаналізованих держав. Такий результат засвідчує наявність суттєвих структурних і функціональних обмежень, які знижують міжнародну привабливість української економіки, а також її здатність ефективно конкурувати на глобальному ринку.

Порівняльний аналіз GCI та IMD демонструє, що вибір методології оцінювання конкурентоспроможності має суттєве значення, оскільки різні індекси висвітлюють різні аспекти економічного потенціалу країн. Для формування збалансованої державної стратегії необхідно враховувати як продуктивні, так і соціальні та інституційні складові конкурентоспроможності.

У межах глобальної практики оцінювання економічної ефективності та привабливості країн для ведення бізнесу важливим інструментом є Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business Index), що розроблявся Світовим банком. Цей рейтинг дозволяє оцінити конкурентоспроможність держав з точки зору регуляторного середовища для підприємництва на основі 120 показників, об'єднаних у 11 субіндексів.

До складу індексу входять такі ключові напрями:

– започаткування бізнесу (Starting a Business);

- отримання дозволів на будівництво (Dealing with Construction Permits);
- підключення до електромереж (Getting Electricity);
- реєстрація майна (Registering Property);
- доступ до фінансування (Getting Credit);
- захист прав міноритарних акціонерів (Protecting Minority Investors);
- сплата податків (Paying Taxes);
- здійснення зовнішньої торгівлі (Trading Across Borders);
- забезпечення виконання контрактів (Enforcing Contracts);
- вирішення питань неплатоспроможності (Resolving Insolvency);
- регулювання ринку праці (Labor Market Regulation).

Методика Світового банку постійно удосконалюється, охоплюючи дедалі більше країн – у 2022 році в рейтинг включено 191 державу. Завдяки такій деталізації, Індекс Doing Business дозволяє оцінити не лише загальну ситуацію з економічною свободою, а й точкові аспекти ділового клімату на рівні конкретних процедур і правових норм.

Проте, попри аналітичну цінність, методика цього індексу має певні обмеження. Зокрема, вона зосереджується переважно на формальних інституційних умовах для підприємництва, а не враховує в повній мірі соціальні, політичні та культурні особливості країн, рівень національної безпеки або структурні дисбаланси в економіці. Також ефективність національної економіки розглядається переважно через очікувані результати діяльності окремих суб'єктів господарювання, що не завжди відповідає довгостроковим національним інтересам.

У зв'язку з цим вбачається необхідність інтеграції методик оцінки конкурентоспроможності з показниками економічної безпеки, зокрема щодо:

- ефективності зовнішньоекономічної діяльності;
- збалансованості торгового балансу;
- стабільності валютного курсу;

– стійкості до глобальних ризиків.

Національна конкурентоспроможність у сучасних умовах не може розглядатися ізольовано від контексту економічної безпеки. Вона потребує комплексного аналізу, що поєднує рейтингові оцінки зі стратегічними аспектами стійкого розвитку, внутрішньої стабільності та здатності країни реагувати на глобальні виклики.

У сучасному науковому дискурсі конкурентоспроможність держави дедалі частіше розглядається крізь призму економічної безпеки, особливо в контексті зовнішньоекономічних зв'язків. Визначаються два ключові аналітичні напрями: по-перше, здатність суб'єктів господарювання підтримувати зовнішньоекономічну рівновагу та уникати структурних обмежень, що виникають під впливом глобального середовища; по-друге, спроможність держави самостійно генерувати позитивну динаміку у своїх світогосподарських зв'язках. Такий підхід дозволяє оцінити безпекові чинники як елементи стратегічного розвитку, зокрема через моніторинг структурного балансу, сформованого внаслідок зовнішньоторговельних операцій.

У роботах І. Ю. Гришової та Н. Л. Новікової конкурентоспроможність національної економіки позиціонується як динамічний економічний стан, що забезпечує стабільне зростання продуктивності національного виробництва відповідно до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту. Досягнення вищих соціально-економічних результатів у порівнянні з конкурентами тісно пов'язане з розкриттям національних конкурентних переваг, а також із захистом економічних інтересів держави та просуванням її товаровиробників на зовнішні ринки.

З урахуванням цього, конкурентоспроможність країни формується не лише під впливом ринкових механізмів, таких як вартість бізнесу та ефективність підприємств, а й через соціально-економічні відносини, які визначають контекст її розвитку. Як зазначає Я. Базилюк, у глобальній практиці нерідко домінує стратегія

«гри з нульовою сумою», за якої виграш одних учасників міжнародної конкуренції означає програш інших. Такий підхід вважається неефективним з точки зору досягнення стійкої довгострокової конкурентоспроможності.

Інтеграцію між конкурентоспроможністю, економічною безпекою та національними інтересами підкреслює також Л. Антонюк. На її думку, міжнародна конкурентоспроможність країни відображає її здатність створити ефективне внутрішнє бізнес-середовище, яке функціонує в умовах відкритого і справедливого ринку, сприяє постійному розвитку національних конкурентних переваг та забезпечує стабільні позиції в глобальних економічних ланцюгах.

Фактори, що визначають таку конкурентоспроможність, включають:

- інноваційно орієнтоване економічне зростання;
- наявність розвиненої інституційної інфраструктури;
- високий рівень інтелектуального капіталу та інвестиційних ресурсів;
- адаптивність до глобальних змін та диверсифікація виробництва.

Такі компоненти забезпечують реалізацію національних інтересів, сприяють зміцненню економічної безпеки та формують передумови для досягнення високого рівня добробуту населення.

Серед міжнародних методологій оцінювання конкурентоспроможності держав особливу увагу привертають підходи, запропоновані Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Дослідники цієї організації послідовно підкреслюють взаємозалежність між міжнародною конкурентоспроможністю національної економіки та ефективністю зовнішньоекономічної діяльності, розглядаючи останню як ключовий індикатор успішності внутрішньої економічної моделі розвитку.

Одним із центральних аспектів у рамках методології ОЕСР є оцінювання макроекономічної продуктивності, в якому зовнішньоторговельна активність розглядається як похідна від ефективного функціонування національної економіки. Відповідно, індикатори конкурентоспроможності в зовнішній торгівлі

обчислюються з урахуванням цінової ефективності та відносних витрат на виробництво, що дає змогу оцінити позицію країни у світовій конкуренції.

Зокрема, ОЕСР використовує два ключові інструменти:

1. Відносні експортні ціни (Relative Export Prices) – співвідношення між цінами на експортовані товари та послуги конкретної країни та відповідними цінами її основних торговельних конкурентів. Розрахунок цього показника охоплює 30 країн ОЕСР, Китай і ще 5 країн, які не є членами організації.

2. Реальні ефективні обмінні курси (REER) – індикатори, що базуються на витратах на одиницю робочої сили та індексах споживчих цін, конвертованих у спільну валюту. При цьому акцент робиться на виробничий сектор, як на найбільш залучений у зовнішньоторговельну діяльність.

Унікальною особливістю цієї методики є застосування системи подвійних ваг (double weighting), яка дозволяє коректно враховувати не лише структуру експортних ринків, але й конкуренцію на внутрішньому ринку. Зокрема:

Ваги не є фіксованими, а оновлюються щорічно;

Розрахунок включає як національних виробників, так і експортерів, що розширює підхід до аналізу конкурентоспроможності шляхом обліку попиту на внутрішньому ринку та присутності країни на зовнішніх ринках.

Іншими словами, конкурентоспроможність країни оцінюється не лише за вартістю її продукції, а й за здатністю ефективно розподіляти ресурси, мінімізувати витрати праці та підтримувати сприятливий курс національної валюти. Хоча ці підходи не враховують витрати на імпортні матеріали, вони залишаються одними з найбільш точних у відображенні фактичної виробничої ефективності національної економіки.

Таким чином, методологія ОЕСР пропонує системний підхід до оцінювання міжнародної конкурентоспроможності, що ґрунтується на реальних показниках зовнішньої торгівлі, ціновій динаміці та ефективності використання трудових ресурсів. Вона може бути ефективно інтегрована у ширші системи рейтингування

країн, доповнюючи показники, що застосовуються у рамках таких індексів, як GCI або IMD.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Місце України у світових рейтингах конкурентоспроможності (WEF, Doing Business, ін.)

У сучасних умовах глобалізації та жорсткої міжнародної конкуренції визначення місця країни у світовому економічному просторі є одним із пріоритетних напрямів державної політики. Одним із ключових показників, що дозволяє об'єктивно оцінити ефективність функціонування національної економіки, є рівень конкурентоспроможності країни. Саме тому зростає значення участі України у провідних міжнародних рейтингах, таких як Global Competitiveness Index (GCI) Всесвітнього економічного форуму, Ease of Doing Business Index Світового банку, Global Innovation Index, Corruption Perceptions Index, Economic Freedom Index, Logistics Performance Index тощо. Такі рейтинги комплексно охоплюють як інституційні, так і макроекономічні, соціальні та інфраструктурні чинники, що формують конкурентне середовище.

Позиції України в зазначених рейтингах є важливим маркером для міжнародних партнерів, потенційних інвесторів, аналітичних центрів і самих громадян. Вони свідчать про ступінь відкритості економіки, прозорість регуляторної системи, рівень захисту прав власності, якість освіти, рівень розвитку інновацій, цифрових технологій і логістики, стан правової системи та боротьби з корупцією.

Оцінка динаміки місця України у цих рейтингах дозволяє не лише простежити результати реалізації реформ, а й виявити критичні «вузькі місця», які потребують негайного втручання. Наприклад, упродовж останніх років Україна демонструвала певне покращення в окремих компонентах – зростання індексу

цифрової конкурентоспроможності, покращення умов для відкриття бізнесу, а також розвиток підприємницької ініціативи. Проте одночасно спостерігалися і негативні тенденції, зокрема у сфері правосуддя, захисту інвесторів, боротьби з корупцією та стабільності законодавства.

З огляду на стратегічну мету України – інтеграцію до європейського та світового економічного простору, підвищення її позицій у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності є не просто бажаним, а життєво необхідним завданням. Це передбачає не лише виконання технічних умов міжнародних організацій, а й впровадження реальних структурних реформ, спрямованих на стимулювання інновацій, розвиток людського капіталу, удосконалення бізнес-клімату, підвищення прозорості державного управління та формування ефективної правової системи.

Таким чином, аналіз місця України у світових рейтингах конкурентоспроможності є не лише інструментом оцінки, а й потужним стимулом до глибокого реформування внутрішніх процесів. Це шлях до формування сильної, інноваційної, відкритої до світу економіки, що здатна забезпечити високий рівень добробуту своїх громадян та гідне місце у світовій спільноті.

Оцінювання конкурентоспроможності країн у світовому масштабі здійснюється провідними міжнародними організаціями, які формують авторитетні рейтинги. Серед них найвпливовішими та найчастіше використовуваними для стратегічного аналізу є Global Competitiveness Index (Індекс глобальної конкурентоспроможності) від Всесвітнього економічного форуму (WEF) та Ease of Doing Business Index (Індекс легкості ведення бізнесу) від Світового банку (Doing Business). Вони мають різну методологію, але в комплексі дають цілісне уявлення про бізнес-клімат, економічну стабільність, інституційну ефективність та потенціал зростання тієї чи іншої країни.

1. Global Competitiveness Index (WEF). Індекс глобальної конкурентоспроможності розроблений Всесвітнім економічним форумом і є

одним з найповніших у світі інструментів вимірювання здатності країн забезпечувати довгострокове зростання добробуту. Індекс базується на 12 основних блоках (підпоказниках), які об'єднані у чотири ключові групи:

- Інститути, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я;
- Освіта та навички;
- Розвиненість ринку товарів, праці та фінансів;
- Інноваційна спроможність та динамізм бізнесу.

Кожен з цих блоків формується за допомогою понад 100 показників, частина з яких базується на статистичних даних, а інша – на опитуваннях експертів. Останні доступні результати для України за методологією GCI (до її оновлення в 2018 році) свідчили про позицію країни в межах 80–85 місць серед 140+ країн.

2. Doing Business Index (World Bank). Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business) – це рейтинг Світового банку, який оцінює умови започаткування та ведення бізнесу в країнах світу за низкою критеріїв:

- Реєстрація підприємства;
- Отримання дозволів на будівництво;
- Підключення до електромереж;
- Реєстрація власності;
- Доступ до кредитування;
- Захист прав міноритарних інвесторів;
- Сплата податків;
- Міжнародна торгівля;
- Виконання контрактів;
- Вирішення неплатоспроможності.

Україна у 2020 році займала 64 місце зі 190 країн, демонструючи поступовий прогрес у спрощенні реєстрації бізнесу, доступі до електроенергії та реєстрації власності. Водночас проблемними залишалися сфери податкового

навантаження та судочинства. У 2021 році проєкт Doing Business був припинений Світовим банком через внутрішні аудиторські зауваження, однак аналоги індексу продовжують розроблятися іншими організаціями (наприклад, IRP або Enterprise Surveys).

3. Інші рейтинги. Окрім WEF і Doing Business, слід також враховувати:

- Global Innovation Index (GII) – вимірює інноваційну спроможність країни;
- Corruption Perceptions Index (CPI) – індекс сприйняття корупції від Transparency International;
- Index of Economic Freedom – розроблений Heritage Foundation, оцінює рівень економічної свободи;
- Logistics Performance Index (LPI) – оцінює логістичну ефективність (видається Світовим банком).

Такі рейтинги у своїй сукупності дозволяють здійснювати комплексну оцінку конкурентоспроможності країни, формують аналітичну базу для реформ і політичних рішень, а також суттєво впливають на інвестиційну привабливість України на міжнародній арені.

Місце України у світових рейтингах конкурентоспроможності є важливим індикатором її економічного розвитку та привабливості для інвесторів. Такі рейтинги, як Global Competitiveness Index (GCI) від Світового економічного форуму (WEF) та Ease of Doing Business від Світового банку, оцінюють різні аспекти економічного середовища, включаючи інфраструктуру, інститути, інновації та регуляторну ефективність.

Global Competitiveness Index (GCI). У 2019 році Україна посіла 85-те місце серед 141 країни у рейтингу GCI, набравши 57 балів зі 100 можливих, що свідчить про певний прогрес у порівнянні з попередніми роками, але також вказує на наявність значних викликів у сферах інновацій, інституційної стабільності та розвитку інфраструктури.

Ease of Doing Business. У рейтингу Ease of Doing Business 2020 року Україна зайняла 64-те місце серед 190 країн, з оцінкою 70,2 бала зі 100. Це демонструє покращення умов для ведення бізнесу, зокрема в аспектах реєстрації підприємств та отримання дозволів на будівництво. Проте, існують сфери, такі як захист міноритарних інвесторів та вирішення неплатоспроможності, де ще необхідні суттєві реформи.

Інші міжнародні рейтинги:

1. Індекс сприйняття корупції (Transparency International): У 2023 році Україна посіла 104-те місце серед 180 країн, що свідчить про високий рівень сприйняття корупції.

2. Індекс глобальної інноваційності (WIPO): У 2024 році Україна зайняла 60-те місце серед 133 країн, що вказує на середній рівень інноваційного розвитку.

3. Індекс глобального миру (Institute for Economics and Peace): У 2023 році Україна була на 82-му місці серед 144 країн, що відображає вплив безпекових викликів на загальну стабільність.

Хоча Україна демонструє поступове покращення у світових рейтингах конкурентоспроможності, існує потреба в подальших реформах, спрямованих на зміцнення інституцій, боротьбу з корупцією та стимулювання інновацій. Підвищення позицій у цих рейтингах сприятиме залученню інвестицій, розвитку бізнес-середовища та загальному економічному зростанню країни.

Оцінювання конкурентоспроможності країни на міжнародному рівні здійснюється за допомогою низки авторитетних рейтингів, які охоплюють різні аспекти економічного, інституційного та соціального розвитку. Для України такі рейтинги є важливим індикатором прогресу у здійсненні реформ, поліпшенні бізнес-клімату, забезпеченні стабільності та інноваційного розвитку. Серед основних індексів, які формують уявлення про місце держави в глобальному економічному середовищі, вирізняються:

Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI) Всесвітнього економічного форуму,

Рейтинг легкості ведення бізнесу (Doing Business) Світового банку,

Глобальний інноваційний індекс (GII),

Індекс сприйняття корупції (CPI) Transparency International,

Глобальний індекс миролюбності (GPI).

Нижче наведено порівняльну таблицю 2.1, яка демонструє динаміку позицій України у цих рейтингах за останні роки, що дозволяє оцінити напрями покращення або збереження поточної ситуації.

Таблиця 2.1

Позиції України у провідних світових рейтингах конкурентоспроможності (GCI, Doing Business, GII, CPI, GPI)

Назва рейтингу	Організація/Інституція	Місце України	Кількість країн у рейтингу	Рік	Примітки
Global Competitiveness Index (GCI)	Світовий економічний форум (WEF)	85	141	2019	Україна набрала 57 балів зі 100
Doing Business	Світовий банк	64	190	2020	Прогрес у реєстрації бізнесу, дозвільній системі
Індекс сприйняття корупції	Transparency International	104	180	2023	33 бали зі 100 (чим більше, тим краща оцінка)
Global Innovation Index	WIPO	60	133	2024	Середній рівень розвитку інновацій
Global Peace Index	Institute for Economics and Peace	82	144	2023	Вплив збройного конфлікту на рівень безпеки

Аналіз позицій України у світових рейтингах конкурентоспроможності свідчить про наявність як позитивних змін, так і значних викликів, що залишаються актуальними для національної економіки. Протягом останніх років країна демонструвала поступ у деяких напрямках – зокрема, у дерегуляції,

цифровізації державних послуг, спрощенні реєстрації бізнесу та розвитку ІТ-сектору. Це відображалось у рейтингу Doing Business Світового банку, де до припинення публікацій у 2020 році Україна закріпилася у топ-70 країн світу.

Проте дані Індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI) від WEF показують, що системні обмеження – зокрема, повільні темпи структурних реформ, слабкі інститути, надмірна бюрократія, нерівність доступу до правосуддя та низький рівень інноваційної активності – перешкоджають сталому зростанню. У 2019 році Україна займала 85-те місце серед 141 країни, що свідчило про потребу в глибоких інституційних змінах.

Результати Глобального інноваційного індексу (GII) демонструють, що попри високий людський потенціал, розвинену ІТ-галузь і академічну традицію, загальний рівень комерціалізації інновацій в Україні залишається невисоким. Це зумовлено обмеженим доступом до фінансування інновацій, невисоким рівнем захисту прав інтелектуальної власності та відтоком талановитої молоді за кордон.

У рейтингу Індексу сприйняття корупції (CPI) Україна хоч і покращила свої показники порівняно з 2013 роком, проте залишається на рівні країн із системною недовірою до інституцій. Це чинник, який суттєво стримує приплив інвестицій та ускладнює модернізацію економіки. У 2023 році Україна зайняла 104 місце серед 180 країн, що свідчить про необхідність продовження антикорупційної політики та інституційної перебудови.

Глобальний індекс миролюбності (GPI) також свідчить про суттєве погіршення ситуації в умовах повномасштабної війни з боку РФ. Високий рівень загроз безпеці, міграційні кризи, деструкція інфраструктури і загальна нестабільність негативно впливають на міжнародні позиції України у цьому рейтингу.

У цілому, місце України в системі глобальних рейтингів конкурентоспроможності окреслює вектор, у якому необхідно сконцентрувати зусилля:

- підвищення якості управління та верховенства права,
- боротьба з корупцією,
- поліпшення інвестиційного клімату,
- підтримка інновацій,
- модернізація інфраструктури,
- і найголовніше – забезпечення безпеки, що є фундаментальною умовою сталого економічного розвитку.

За умови цілеспрямованої реалізації цих заходів, Україна зможе покращити свої позиції у світових рейтингах і зміцнити власну конкурентоспроможність у поствоєнному відновленні.

У сучасному глобальному середовищі конкурентоспроможність країни визначає її здатність залучати інвестиції, розвивати економіку та забезпечувати високий рівень життя громадян. Україна активно бере участь у міжнародних рейтингах, які оцінюють різні аспекти її економічного та соціального розвитку. Серед найвідоміших таких рейтингів – Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) від Всесвітнього економічного форуму (WEF), рейтинг легкості ведення бізнесу (Doing Business) від Світового банку, Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index, GII) та Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI).

Представлено таблицю 2.2 з позиціями України у зазначених міжнародних рейтингах за останні роки.

Таблиця 2.1

Позиції України у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності за 2019-2023 рр.

Рік	Global Competitiveness Index (WEF)	Doing Business (Світовий банк)	Global Innovation Index (WIPO)	Corruption Perceptions Index (Transparency International)
2019	85 з 141 країн	64 з 190 країн	47 з 129 країн	126 з 180 країн
2020	—	64 з 190 країн	45 з 131 країн	117 з 180 країн

2021	—	63 з 190 країн	49 з 132 країн	122 з 180 країн
2022	—	—	57 з 132 країн	116 з 180 країн
2023	—	—	60 з 132 країн	116 з 180 країн

Аналіз позицій України у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності свідчить про певні позитивні тенденції, зокрема покращення в рейтингу Doing Business до 63-го місця у 2021 році та поступове зростання в Global Innovation Index. Однак стабільно низькі позиції в Індексі сприйняття корупції вказують на необхідність подальших реформ у сфері верховенства права та боротьби з корупцією. Загалом, для підвищення конкурентоспроможності на міжнародній арені Україні слід зосередитися на покращенні інституційного середовища, підтримці інновацій та забезпеченні прозорості в усіх сферах економіки.

2.2. Галузеві переваги та слабкі сторони України на міжнародних ринках

Галузеві переваги та слабкі сторони України на міжнародних ринках — це один із ключових аналітичних напрямів у дослідженнях міжнародної конкурентоспроможності держави. Саме ці чинники формують здатність країни ефективно брати участь у глобальній економіці, створювати додану вартість, залучати інвестиції, конкурувати за експортні ринки та забезпечувати стале зростання.

Україна, як держава з потужним ресурсним, інтелектуальним і промисловим потенціалом, займає важливе місце на регіональному рівні та поступово вибудовує власну позицію у світовій економіці. Сильні галузі, які демонструють стійке зростання або зберігають лідерські позиції на окремих ринках, є основою національної конкурентоспроможності. До них належать агропромисловий сектор, металургія, IT-сфера та машинобудування. Саме ці галузі забезпечують основний

обсяг валютної виручки від експорту, створюють робочі місця та сприяють розвитку суміжних сфер.

Водночас поряд із цими сильними сторонами в Україні спостерігається низка галузевих слабких місць, що стримують економічне зростання. Це, зокрема, надмірна сировинна орієнтованість експорту, технологічне відставання ряду виробництв, нестача внутрішніх інвестицій у високотехнологічні сектори, а також інституційна нестабільність, що ускладнює доступ до ринків та інвестиційні проекти. Проблеми інфраструктури, логістики, енергетичної ефективності та слабке включення у глобальні виробничі ланцюги доданої вартості поглиблюють ці труднощі.

Для зміцнення позицій України на міжнародних ринках критично важливо формувати галузеву політику, що враховуватиме як внутрішні можливості, так і зовнішні виклики. Зокрема, це стосується розвитку агроіндустрії не лише як постачальника сировини, а як виробника харчової продукції з високою доданою вартістю, розширення експорту ІТ-послуг, відновлення оборонного та машинобудівного потенціалу, просування екологічно сталого виробництва, а також активної участі у міжнародних економічних альянсах.

Агропромисловий комплекс (АПК) є однією з найсильніших галузей економіки України, яка не лише відіграє стратегічну роль у національному господарстві, а й формує конкурентну перевагу країни на міжнародних ринках. Завдяки природним кліматичним умовам, родючим чорноземам, великій площі сільськогосподарських угідь (понад 70% території країни), а також відносно низькій собівартості виробництва, Україна стабільно входить до числа лідерів з експорту ключових аграрних товарів.

Основні переваги галузі АПК України на міжнародних ринках:

1. Провідні позиції з експорту зернових та олійних культур:

- Україна традиційно входить до трійки світових лідерів за обсягами експорту пшениці, кукурудзи, ячменю та соняшникової олії.

- За даними FAO та USDA, у довоєнні роки (2019–2021) країна забезпечувала близько 10–15% світового експорту пшениці та понад 50% світового експорту соняшникової олії.

- Навіть попри війну, у 2023 році Україні вдалося експортувати понад 40 млн тонн зерна, переважно завдяки «зерновому коридору» та альтернативним логістичним маршрутам.

2. Висока валютна виручка:

- Аграрна продукція становить понад 40% усього експорту України, що забезпечує стабільні надходження валюти в економіку.

- У 2021 році експорт аграрної продукції сягнув понад 27 млрд доларів США, у 2023 – понад 20 млрд доларів, незважаючи на воєнні ризики.

3. Диверсифікація ринків збуту:

- Ключовими імпортерами української агропродукції є країни Європейського Союзу, Близького Сходу, Північної Африки, Китаю та Південно-Східної Азії.

- Розширення географії експорту зменшує залежність від окремих ринків і підвищує стійкість галузі.

4. Інвестиційна привабливість:

- АПК залишається одним із найбільш інвестиційно привабливих секторів економіки України. Багато міжнародних компаній вкладають у розвиток елеваторів, логістики, переробки та технологічних рішень.

- Сучасні агропідприємства активно впроваджують цифрові технології (AgTech), точне землеробство, GPS-моніторинг, що підвищує ефективність та врожайність.

5. Потенціал для поглиблення переробки:

- Хоча наразі основною статтею експорту є сировина, значний потенціал має розвиток переробної промисловості, зокрема виробництво біоетанолу, рослинних

білків, готових харчових продуктів, органічної продукції, що дозволить підвищити додану вартість.

Агропромисловий комплекс України є потужним фактором зовнішньоекономічної стабільності та національної конкурентоспроможності. Його стратегічне значення обумовлене не лише масштабами виробництва й експорту, а й глибоким інтегруванням у глобальні ланцюги постачання. Подальший розвиток галузі, зокрема перехід від сировинної моделі до моделі із високою доданою вартістю, відкриє нові перспективи для економічного зростання та зміцнення міжнародного іміджу України як аграрної держави нового покоління.

Металургія та гірничодобувна промисловість є традиційно потужними і стратегічно важливими секторами української економіки, які формують один із ключових експортних кластерів держави. Завдяки багатим природним ресурсам та історично розвинутій промисловій базі, Україна займає провідні позиції серед країн Європи та світу з видобутку та переробки рудної сировини. Ключові галузеві переваги України у сфері металургії та гірничодобувної промисловості на міжнародних ринках:

1. Значні поклади корисних копалин:

- Україна володіє одними з найбільших у світі запасів залізної руди, зосереджених переважно у Криворізькому басейні (Дніпропетровська область).

- За оцінками Геологічної служби США (USGS), Україна посідає 5–6 місце у світі за запасами залізної руди – понад 6% світових покладів.

- Значні запаси марганцевої руди, що сконцентровані в Нікопольському родовищі, дають змогу країні входити до топ-3 за світовими обсягами ресурсів марганцю.

- Також наявні родовища титану, урану, графіту, каоліну, вапняку, що створює передумови для диверсифікації експорту.

2. Розвинена металургійна база:

– Україна має потужні металургійні підприємства, зокрема: «АрселорМіттал Кривий Ріг» (один із найбільших металургійних комбінатів у Східній Європі), Група «Метінвест» (власник численних гірничо-збагачувальних комбінатів та металургійних заводів), «Інтерпайп» (лідер у виробництві труб і коліс).

– Значна частина продукції – напівфабрикати, сталь, прокат, феросплави, чавун – орієнтована на експорт у Європу, Туреччину, Китай, Близький Схід.

3. Висока частка в експорті:

– До початку повномасштабної війни (2021 р.) металургія та ГМК забезпечували до 30% валютних надходжень України.

– У 2023 році, попри втрати виробничих потужностей через війну, ГМК залишився ключовим експортним сектором, на який припадало близько 10% експорту (переважно залізна руда, прокат і металобрухт).

– Основними ринками збуту є: Китай, Польща, Туреччина, Італія, Чехія, Німеччина.

4. Розвинута логістика та інфраструктура:

– Металургійні підприємства історично мають розгалужену залізничну інфраструктуру, вихід до морських портів (Одеса, Миколаїв, Чорноморськ, Південний), що забезпечує експортну мобільність.

– Активно розвиваються альтернативні логістичні коридори через Дунайські порти, що дозволяє зменшити залежність від чорноморських шляхів.

5. Інвестиційна привабливість галузі:

– Гірничодобувна та металургійна промисловість приваблює іноземні інвестиції завдяки високому експортному потенціалу, наявній базі та кадровому ресурсу.

– Компанії, що працюють у секторі, реалізують програми з енергоефективності, декарбонізації виробництва та модернізації виробничих ліній відповідно до стандартів ЄС.

Поточні виклики (але з потенціалом для трансформації):

- Руйнування частини підприємств і логістики через воєнні дії на сході та півдні України.
- Зростання витрат на енергоресурси, нестабільне енергопостачання.
- Потреба у структурній модернізації (перехід до «зеленої» металургії, зниження залежності від доменної технології).
- Конкуренція з боку азійських виробників (Китай, Індія).

Металургія та гірничодобувна промисловість України є фундаментальними опорами її економіки, які формують галузеву конкурентну перевагу на світових ринках. Завдяки багатим ресурсам, історично сформованим виробничим ланцюгам і активному експорту, Україна утримує високі позиції серед постачальників сировини та напівфабрикатів. Подальший розвиток галузі, модернізація та перехід до сталого виробництва дозволять зберегти експортну здатність країни та інтегруватися до глобальних ланцюгів із доданою вартістю на якісно новому рівні.

Інформаційні технології (ІТ) є однією з найдинамічніших і найперспективніших галузей української економіки, яка за останнє десятиліття трансформувалася з вузькопрофільного сегменту у ключовий драйвер економічного розвитку, експорту та міжнародної інтеграції. ІТ-сектор України стрімко розвивається завдяки високому рівню технічної освіти, наявності значного кадрового потенціалу, конкурентоспроможним цінам на послуги, гнучкості бізнесу та активній інтеграції в глобальні технологічні ланцюги. Основні галузеві переваги України в ІТ на міжнародних ринках:

1. Стабільне зростання обсягів експорту послуг:

- У 2023 році експорт ІТ-послуг перевищив \$7 мільярдів, що становить понад 40% усього експорту послуг України, і утримувався навіть попри війну та релокацію частини бізнесу.
- Україна входить до топ-20 країн світу з експорту ІТ-послуг, займаючи провідні позиції в аутсорсингу розробки програмного забезпечення, кібербезпеці, fintech, e-commerce, big data, AI-рішеннях.

- Основні ринки: США, Велика Британія, Німеччина, Канада, Ізраїль.

2. Висококваліфікований людський капітал:

- В Україні працює понад 300 тисяч ІТ-фахівців, більшість з яких мають вищу технічну освіту, високий рівень англійської мови та досвід участі в міжнародних проєктах.

- Кожного року українські виші випускають до 20 000 нових ІТ-спеціалістів, і ця кількість зростає завдяки популярності технічних спеціальностей.

- Середні погодинні ставки українських розробників нижчі, ніж у країнах ЄС та США, що робить ІТ-сектор економічно привабливим для аутсорсингу.

3. Розвинена інфраструктура та екосистема:

- В Україні функціонують сотні ІТ-компаній, серед яких великі сервісні аутсорсингові гравці (EPAM, SoftServe, Luxoft, GlobalLogic, N-iX, Intellias), а також стартапи, продуктові компанії і R&D-центри глобальних корпорацій (Samsung, Siemens, Microsoft, Oracle, Snap).

- Активно розвиваються ІТ-кластери у Львові, Києві, Харкові, Дніпрі, Івано-Франківську, Одесі, які підтримують співпрацю бізнесу, влади та освіти.

- Платформа «Дія.City» створила сприятливе податкове та регуляторне середовище для технологічних компаній.

4. Гнучкість та адаптивність в умовах кризи:

- Після повномасштабного вторгнення Росії в 2022 році більшість українських ІТ-компаній продовжили роботу в умовах війни, релокували персонал, організували дистанційну роботу, що довело високу стійкість і відповідальність галузі.

- ІТ-галузь стала одним із найбільш валютогенеруючих секторів, що допомагав стабілізувати економіку в умовах воєнного стану.

5. Інноваційний потенціал і стартап-культура

- Україна є батьківщиною успішних стартапів, які стали глобальними гравцями, зокрема: GitLab, Grammarly, MacPaw, Reface, People.ai, Ajax Systems.

– Великий попит на штучний інтелект, блокчейн, AR/VR, хмарні рішення та продукти з кібербезпеки стимулює розвиток високотехнологічних напрямів.

ІТ-сектор України перетворився на стратегічну галузь національної економіки з потужним експортним, інтелектуальним і кадровим потенціалом, яка продовжує демонструвати ріст навіть у складних умовах війни. Завдяки високій якості людського капіталу, гнучкості бізнесу та інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості, Україна впевнено займає чільне місце на міжнародному ІТ-ринку. Подальша державна підтримка, розвиток інфраструктури, цифровізація освіти й інноваційна екосистема сприятимуть зміцненню позицій України як технологічного хабу Центрально-Східної Європи.

Вигідне географічне розташування України є однією з її ключових галузевих переваг на міжнародних ринках, що створює широкі можливості для інтеграції в глобальні логістичні, транспортні та торговельні мережі. Знаходячись на перетині транспортних шляхів між Європою та Азією, а також між Північчю та Півднем, Україна має стратегічний потенціал для розвитку транзитної економіки, зростання експортно-імпортного обороту та підвищення інвестиційної привабливості.

Ключові аспекти географічної переваги України:

1. Трансконтинентальне положення:

– Україна межує з сімома країнами, з яких чотири є членами ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), що робить її воротами до Європейського Союзу для країн Східної Європи, Кавказу, Середньої Азії та Китаю.

– Через територію України проходять транспортування сировини, продукції, енергоресурсів з Азії до Європи, зокрема маршрути глобального ініційованого Китаєм проєкту «Один пояс – один шлях».

2. Розгалужена транспортна інфраструктура:

– Україна має велику мережу автомобільних і залізничних шляхів, яка забезпечує логістичний зв'язок між східними і західними ринками.

- Загальна довжина залізниць – понад 19 тис. км, що є однією з найбільших мереж у Європі.

- Серед магістральних напрямів – пан'європейські транспортні коридори №3, №5, №7, №9, що інтегрують Україну в європейську транспортну систему.

3. Морські порти та вихід до Чорного моря:

- Україна має 13 морських портів, зокрема в Одесі, Чорноморську, Миколаєві, Південному, Рені, Ізмаїлі, які забезпечують вихід до глобальних морських торговельних шляхів через Чорне та Середземне моря.

- В мирний час через ці порти проходило близько 60% зовнішньої торгівлі України.

- Розвиток морської інфраструктури сприяє експорту агропродукції, металу, хімічної продукції та імпорту техніки, палива і товарів споживання.

4. Потенціал мультимодальних перевезень:

- В Україні діють інтермодальні логістичні центри, які поєднують залізничні, автомобільні та морські перевезення.

- Перспективним напрямом є розвиток внутрішніх річкових перевезень по Дніпру, що дозволяє зменшити транспортне навантаження на дороги та знизити логістичні витрати.

5. Логістичний хаб для Східної Європи:

- Україна вже виступає транзитною територією для газу, електроенергії, зернових, контейнерних вантажів, а її потенціал у якості логістичного хабу може суттєво зрости після завершення повномасштабної війни.

- Країна має високу ємність складських площ та можливості для створення нових логістичних центрів поблизу кордону з ЄС, зокрема в Львівській, Волинській, Закарпатській областях.

Вигідне географічне розташування України забезпечує унікальні логістичні можливості, які можуть стати базою для поствоєнного економічного відновлення та зростання. Інтеграція до європейського транспортного простору, модернізація

інфраструктури, розвиток мультимодальних логістичних рішень та реалізація проєктів міжнародного партнерства дозволять Україні не лише зберегти, але й зміцнити свою позицію як стратегічного логістичного вузла між Європою та Азією, що у свою чергу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності України на глобальних ринках.

Галузеві слабкі сторони України на міжнародних ринках є залежністю від сировинного експорту. Україна традиційно орієнтована на експорт сировинних товарів, зокрема зернових культур, металопродукції, руди, олії, деревини та інших ресурсів з низьким ступенем переробки. Така сировинна спеціалізація зовнішньої торгівлі формувалась упродовж десятиліть і значною мірою зберігається до сьогодні. Частка продукції з низькою доданою вартістю в експортній структурі України становить близько 60–70%, що створює низьку стійкість до коливань світових ринків і обмежує перспективи економічної модернізації. Основні проблеми, пов'язані із залежністю від сировинного експорту:

1. Висока вразливість до зовнішніх шоків:

– Ціни на сировинні товари (метал, зерно, руда, олія) зазнають істотних коливань під впливом глобальних ринкових тенденцій, геополітичних подій та кліматичних умов.

– Падіння цін на ключові експортні позиції негативно впливає на валютні надходження, що посилює дефіцит платіжного балансу, тиск на гривню та знижує резерви Національного банку.

2. Недоотримання доходів через низьку додану вартість:

– Експорт сировини замість готової продукції означає втрату потенційного доходу. Наприклад, тонна соняшникової олії коштує значно дорожче, ніж тонна насіння соняшнику.

– Недостатня переробка сировини гальмує розвиток внутрішнього виробництва, знижує зайнятість і скорочує надходження до бюджету.

3. Технологічне відставання промисловості:

- Пріоритет сировинного експорту не стимулює інновації, інвестиції в переробні галузі, технології, інжиніринг.

- Відсутність стимулів до модернізації призводить до низької конкурентоспроможності продукції з високим ступенем обробки на міжнародних ринках.

4. Екологічні ризики та вичерпність ресурсів:

- Масове використання природних ресурсів (особливо у гірничо-металургійному комплексі) супроводжується високими екологічними витратами – забрудненням повітря, води, деградацією ґрунтів.

- Вичерпність мінерально-сировинної бази без належного відновлення ресурсів підриває довгострокову економічну безпеку країни.

5. Монозалежність від окремих ринків:

- Часто українська сировина орієнтована на обмежене коло ринків (наприклад, ЄС, Китай, Туреччина), що створює геополітичні ризики та залежність від зовнішньої кон'юнктури.

- Блокування морських портів чи торговельні бар'єри (санкції, квоти, мита) можуть раптово зупинити експорт, що вже проявилось у 2022–2023 роках через воєнну агресію РФ.

Залежність від сировинного експорту є системною галузевою слабкістю української економіки, яка обмежує її інноваційний потенціал, зменшує стійкість до зовнішніх шоків і ускладнює інтеграцію у високотехнологічні глобальні ланцюги доданої вартості. Для подолання цієї проблеми необхідна структурна трансформація економіки, розвиток внутрішньої переробки, стимулювання виробництва продукції з високою доданою вартістю, а також перехід від експортно-сировинної моделі до інноваційно-індустріальної.

Однією з ключових проблем, що стримують економічну інтеграцію України у світові високотехнологічні ланцюги створення вартості, є низький рівень розвитку високотехнологічних виробництв, що стосується як промисловості, так і

сфери послуг, де частка продукції з високою доданою вартістю в загальному експорті залишається критично низькою. Основні прояви та проблеми:

1. Низька частка high-tech у структурі експорту:

– Високотехнологічна продукція (електроніка, оптика, фармацевтика, приладобудування тощо) становить менше 5% усього експорту, тоді як у розвинених країнах цей показник перевищує 15–20%.

– Український експорт досі базується переважно на сировинних товарах та продукції з мінімальним рівнем переробки, що не дозволяє повною мірою використовувати потенціал людського капіталу.

2. Недостатні інвестиції в R&D та інновації:

– Витрати України на наукові дослідження та розробки (R&D) складають менше 0,5% ВВП, що є одним із найнижчих показників у Європі (для порівняння: у Німеччині – 3,1%, у Південній Кореї – понад 4,5%).

– держава та бізнес майже не фінансують інноваційні проєкти, не стимулюють розробку нових технологій і комерціалізацію наукових відкриттів.

3. Витік інтелектуального капіталу:

– Через відсутність внутрішнього попиту на інновації та гідного фінансування, значна частина інженерів, програмістів, науковців мігрує за кордон або працює на іноземні компанії як фрилансери.

– Україна втрачає конкурентну перевагу, пов'язану з людським капіталом, не конвертуючи його у внутрішній високотехнологічний продукт.

4. Слабка індустріальна база для глибокої переробки:

– У багатьох секторах – авіабудуванні, машинобудуванні, електроніці – відсутні повноцінні виробничі ланцюги, що дозволяють створювати кінцевий продукт світового рівня.

– Промисловість значною мірою базується на старому технічному парку, вимагає масштабної модернізації, енергоефективності, цифровізації та автоматизації.

5. Інституційні бар'єри та нестача підтримки:

- Недосконала державна політика інноваційного розвитку, обмежений доступ до фінансування (відсутність венчурних фондів, недорозвинений ринок інвестицій) заважають створенню інноваційного середовища.

- В Україні фактично немає системної державної програми підтримки high-tech секторів, які б включали стимулювання експорту, локалізацію виробництва, гранти на R&D або партнерства з університетами.

Недостатній розвиток високотехнологічних галузей є системною слабкістю української економіки, яка позбавляє країну потенціалу створювати конкурентоспроможні товари з високою доданою вартістю. Це, у свою чергу, обмежує експортні можливості, знижує зайнятість у наукоємних сферах і послаблює позиції України в глобальній економіці.

Подолання цієї проблеми потребує стратегічного підходу до модернізації промисловості, інвестицій у людський капітал, R&D, стимулювання співпраці науки і бізнесу, створення інноваційної інфраструктури та залучення міжнародних технологічних партнерств. Тільки за цих умов Україна зможе перейти до економіки знань і закріпити свої позиції як гравець у глобальному high-tech секторі.

Однією з головних перешкод на шляху до зміцнення позицій України на міжнародних ринках є несприятливе інституційне та регуляторне середовище, що створює серйозні обмеження для ведення бізнесу, залучення інвестицій, розвитку інновацій і реалізації стратегічних галузевих проєктів. Основні проблеми:

1. Корупція:

- Корупція залишається системною проблемою, що пронизує всі рівні державного управління, зокрема митницю, податкову сферу, судову систему та місцеву владу.

– За даними Transparency International, у 2023 році Україна займала 104 місце зі 180 країн у Індексі сприйняття корупції, що свідчить про значний рівень недовіри з боку бізнесу та міжнародних партнерів.

– Корупційні ризики збільшують витрати іноземних інвесторів, знижують прогнозованість проєктів і стримують вихід України на нові експортні ринки.

2. Нестабільність законодавства:

– Часті зміни нормативно-правової бази без належного перехідного періоду створюють невизначеність для бізнесу, особливо у сфері оподаткування, валютного контролю, інтелектуальної власності та державного регулювання.

– Законодавчі ініціативи іноді приймаються без врахування позицій бізнес-спільноти, що призводить до формування неефективних або суперечливих правил гри на ринку.

– Така непослідовність законодавства ускладнює довгострокове планування, особливо для іноземних компаній, які оцінюють політичну і регуляторну стабільність перед входом у країну.

3. Слабка судова система:

– Недовіра до судів та правоохоронних органів залишається високою. Судові процеси затягуються, часто є упередженими, а виконання рішень – проблематичним.

– Слабкість захисту права власності, зокрема інтелектуальної, є серйозним бар'єром для високотехнологічного бізнесу, який базується на патентах, авторських правах і комерційних секретах.

4. Недостатній рівень цифровізації державного управління. Хоча Україна досягла значного прогресу в електронному урядуванні (завдяки платформі «Дія»), великі промислові та експортні галузі досі обтяжені паперовими процедурами, дублюванням інформації та ручними перевітками. Це не лише гальмує швидкість прийняття рішень, але й створює додаткові умови для адміністративного тиску та корупційних зловживань.

5. Недосконалість регуляторної політики:

- Регуляторне навантаження на бізнес залишається високим: складні процедури ліцензування, технічного регулювання, санітарного та митного контролю.

- Українська продукція часто зазнає труднощів з визнанням стандартів на міжнародних ринках через повільну гармонізацію технічних регламентів з ЄС. Це обмежує експортний потенціал українських виробників, особливо у сферах харчової промисловості, фармацевтики, машинобудування, легкої промисловості.

Інституційні та регуляторні бар'єри залишаються однією з ключових галузевих слабких сторін України на міжнародних ринках. Вони знижують інвестиційну привабливість країни, стримують розвиток конкурентоспроможних галузей, обмежують доступ до нових ринків та створюють нерівні умови для малого і середнього бізнесу.

Для подолання цих бар'єрів потрібні системні реформи в антикорупційній політиці, судовій системі, регуляторній політиці та державному управлінні. Створення стабільного, прозорого та передбачуваного бізнес-середовища є критично важливим для інтеграції України в глобальні економічні процеси, залучення іноземного капіталу та підвищення загальної конкурентоспроможності держави.

Одна з ключових слабких сторін, що стримує економічне зростання та міжнародну конкурентоспроможність України, – це недостатньо розвинена та застаріла інфраструктура, яка включає транспортну, енергетичну, логістичну та складську складові. В умовах відкритої економіки, коли успіх на зовнішніх ринках залежить від швидкості, надійності та вартості постачання, стан інфраструктури відіграє вирішальну роль. Основні аспекти проблеми:

1. Транспортна інфраструктура:

- Автомобільні дороги більшість автодоріг державного та місцевого значення знаходяться у незадовільному або аварійному стані. За даними

«Укравтодору», понад 40% доріг не відповідають технічним стандартам експлуатації, що ускладнює доставку товарів, збільшує терміни перевезень і витрати на логістику.

– Залізничний транспорт хоча Україна має одну з найбільших залізничних мереж у Європі, вона потребує капітального оновлення рухомого складу та інфраструктури. Зношеність вантажних вагонів та локомотивів перевищує 80%, що знижує ефективність перевезень, особливо для металургійної, аграрної та гірничодобувної галузей.

– Морські порти незважаючи на стратегічне значення Чорноморського басейну, портова інфраструктура часто не відповідає вимогам міжнародної логістики. Проблеми включають недостатню глибину портів, застаріле обладнання, повільні митні процедури та низький рівень цифровізації обслуговування.

– Авіаційна логістика потенціал повітряного вантажного транспорту не використовується повною мірою через недостатню кількість вантажних хабів і нестабільну роботу митних служб в аеропортах.

2. Енергетична інфраструктура:

– Зношені енергомережі за оцінками Міненерго, понад 70% електромереж потребують модернізації або заміни, що призводить до частих збоїв у постачанні електроенергії, що особливо критично для високотехнологічного виробництва, де навіть короточасні перебої можуть призвести до великих втрат.

– Обмеженість генераційних потужностей у контексті переходу до відновлюваних джерел енергії Україна відстає від середньоєвропейських показників, а залежність від вугільної генерації підвищує вартість енергоносіїв та екологічні ризики.

– Інфраструктура газо- та теплопостачання: Старі котельні та системи опалення мають низький ККД, що призводить до перевитрат ресурсів, підвищення собівартості продукції та зниження енергетичної безпеки підприємств.

3. Логістична неефективність:

– За оцінкою Індексу ефективності логістики Світового банку (LPI), Україна у 2018 році займала 66 місце зі 160 країн, поступаючись не лише розвиненим, але й багатьом країнам, що розвиваються. Основні слабкі місця – терміни доставки, низька якість послуг логістичних операторів, відсутність хабів європейського рівня.

– Відсутність розвинутої системи мультимодальних перевезень також ускладнює швидке переміщення товарів, особливо в умовах потреби в злагодженому поєднанні авто-, залізничного, морського та повітряного транспорту.

4. Фінансова незабезпеченість модернізації:

– Великі інфраструктурні проєкти потребують значних капіталовкладень, а державний бюджет не має достатніх резервів. Іноземні інвестори побоюються вкладати кошти через високий рівень корупції, нестабільність регуляторного середовища та відсутність прозорості в реалізації інфраструктурних тендерів.

– Інфраструктурні проблеми в Україні мають системний характер і є серйозним стримуючим фактором для експорту, залучення інвестицій та розвитку стратегічних галузей. Високі логістичні витрати, енергетичні ризики та неефективність транспорту знижують цінову конкурентоспроможність української продукції, ускладнюють дотримання контрактних термінів і негативно впливають на імідж країни як надійного торгового партнера.

Для вирішення цих проблем потрібне масштабне державне інвестування, державно-приватне партнерство, залучення міжнародних фінансових інституцій та впровадження довгострокових програм модернізації інфраструктури, зокрема в рамках програм післявоєнного відновлення та інтеграції з ЄС.

У сучасних умовах глобалізації економіки та геополітичної нестабільності визначення сильних і слабких сторін національної економіки є надзвичайно важливим для формування ефективної стратегії розвитку. Галузева

конкурентоспроможність України значною мірою залежить від здатності країни реалізовувати власні потенційні переваги на світових ринках і водночас ефективно реагувати на виклики зовнішнього середовища. Саме SWOT-аналіз дає змогу системно оцінити внутрішній потенціал та зовнішні чинники впливу, що дозволяє приймати обґрунтовані економічні, інвестиційні та управлінські рішення.

В умовах інтеграції до європейського економічного простору, адаптації до міжнародних стандартів та змін в структурі зовнішньої торгівлі, Україна повинна чітко ідентифікувати свої галузеві переваги (наприклад, у сільському господарстві, металургії, ІТ) та нейтралізувати слабкі місця, такі як низький рівень технологічності виробництва, інституційні бар'єри чи проблеми інфраструктури. SWOT-аналіз представлено в табл. 2.3, дозволяє визначити ключові орієнтири розвитку галузей української економіки з точки зору міжнародної конкурентоспроможності.

Представлений SWOT-аналіз галузевої конкурентоспроможності України на міжнародних ринках демонструє складну, але потенційно перспективну картину. Серед ключових сильних сторін виокремлюються аграрний сектор, металургія, ІТ-індустрія та вигідне географічне положення, що формують основу для стабільного експорту й інтеграції в глобальні ланцюги постачання. Водночас слабкі сторони, такі як залежність від сировинної моделі, відставання у високих технологіях, корупційні ризики та інфраструктурна застарілість, обмежують потенціал економіки та стримують інвестиційну привабливість.

Таблиця 2.3

SWOT-аналіз галузевої конкурентоспроможності України на міжнародних ринках

Складові аналізу	Опис
СИЛЬНІ СТОРОНИ (Strengths)	– Потужний агропромисловий комплекс (ТОП-3 у світі з експорту зернових, олійних) – Розвинений металургійний сектор з експортом руди та сталі – Динамічне зростання ІТ-індустрії та аутсорсинг послуг – Вигідне географічне розташування (логістичний хаб)
СЛАБКІ СТОРОНИ (Weaknesses)	– Залежність від сировинного експорту (низька додана вартість) – Слабкий розвиток високотехнологічних галузей

	– Інституційні бар'єри: корупція, нестабільність регулювання – Застаріла інфраструктура (транспорт, енергетика)
МОЖЛИВОСТІ (Opportunities)	– Освітня та цифрова трансформація економіки – Розширення міжнародних програм (Erasmus+, Horizon, EBRD) – Інтеграція до європейського ринку (Угода про асоціацію з ЄС) – Запит на продовольчу безпеку у світі та зростання попиту на ІТ-рішення
ЗАГРОЗИ (Threats)	– Волатильність світових цін на сировину – Міграція молоді та «витік мізків» – Ризики політичної та воєнної нестабільності – Конкуренція з боку економік з нижчими витратами виробництва

Зовнішнє середовище створює нові можливості, пов'язані з європейською інтеграцією, цифровізацією та глобальним попитом на агропродукцію й ІТ-послуги. Водночас загрози у вигляді політичної нестабільності, демографічних втрат і цінових коливань на сировину формують серйозні виклики, що потребують системної протидії.

Отже, стратегічний розвиток України має ґрунтуватися на подоланні внутрішніх бар'єрів, модернізації економіки та активному використанні зовнішніх можливостей для формування стабільної та конкурентоспроможної моделі зростання.

2.3. Вплив зовнішньоекономічних факторів на конкурентоспроможність України

Унаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну відбулася суттєва трансформація географії торговельно-економічних зв'язків держави. Основний вектор перемістився в бік Європейського Союзу. Однак процес геоекономічної переорієнтації України на Захід розпочався ще у 2014 році – саме тоді було підписано Угоду про асоціацію з ЄС, а європейська сторона надала українським виробникам автономні торгові преференції.

У 2008–2013 роках частка ЄС у зовнішньому товарообороті України становила понад чверть (27,6-30,0%). Із початком поступової лібералізації торгівлі

між Україною та Євросоюзом у 2014-2021 роках ця частка зросла до приблизно 40%. У 2022-2023 роках понад половину (55,2-56,0%) зовнішньої торгівлі товарами Україна здійснювала саме з країнами ЄС.

Водночас торгівля з державами СНД досягла свого піку у 2010-2011 роках, коли їх частка в товарообороті сягала 40,3-41,3%. Починаючи з 2012 року, обсяги торгівлі з цим регіоном почали знижуватись, що стало особливо помітним після окупації Криму та частини територій Донбасу у 2014 році. До 2021 року частка СНД скоротилась до 14,3%, а за результатами 2022 року – лише до 2,5% (рис. 2.1).

Аналізуючи зміни в географічній структурі зовнішньої торгівлі України з 2008 року, можна виокремити три ключові етапи:

Перший етап (2008–2013 роки) характеризувався перевагою торговельних зв'язків із країнами СНД. Це було зумовлено вільним доступом до ринків пострадянського простору та наявністю бар'єрів у торгівлі з ЄС. У той період основу експорту складала металургійна продукція, водночас аграрний сектор демонстрував зростання. Значний внесок також забезпечувала продукція машинобудування, однак у 2012–2013 роках її обсяги почали знижуватись через ускладнений доступ до російського ринку, де активно впроваджувалась політика імпортозаміщення. Вагому роль країн СНД у зовнішньоторговельному обміні визначали також великі обсяги постачання енергоресурсів з Росії.

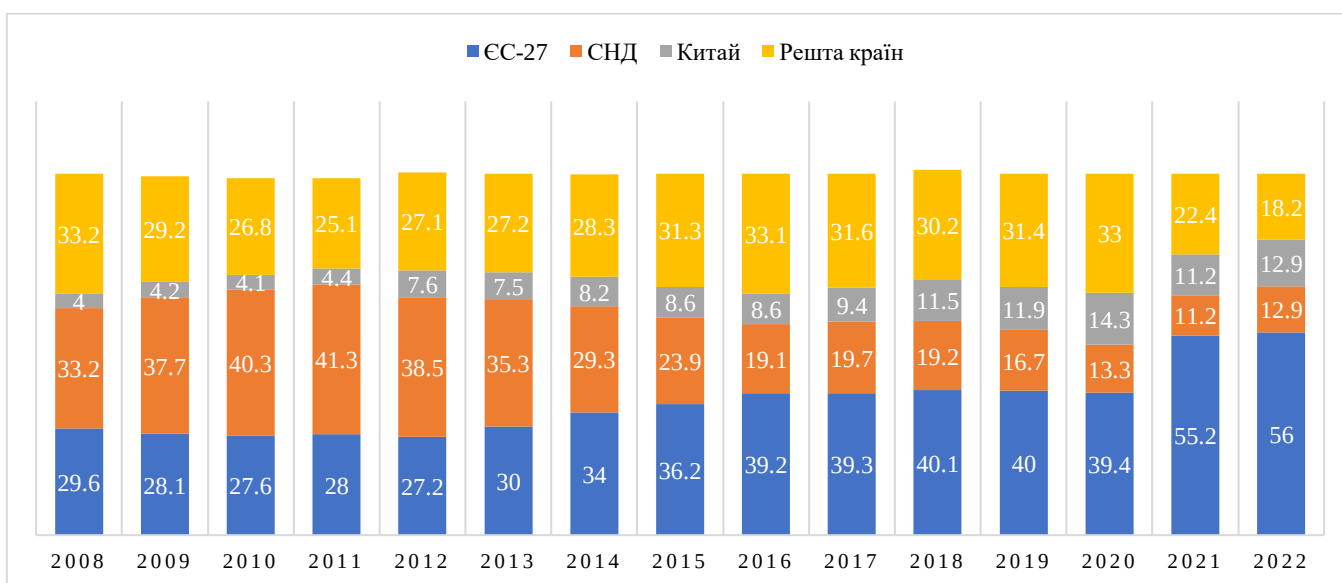

Рис. 2.1. Географічна структура зовнішньоторговельного обороту України за основними напрямками (ЄС, СНД, Китай і решта країн) у 2008–2023 рр.

Джерело: [4, 14].

Другий етап (2014–2021 роки) відзначився зміщенням акцентів у напрямку Європейського Союзу. Цьому сприяли як надання автономних торговельних преференцій (2014), так і запровадження поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі в межах Угоди про асоціацію (2016). Водночас російський ринок фактично закритися для українських експортерів. Незважаючи на поступову переорієнтацію на європейські ринки, розвиток торгівлі стримувався тарифними обмеженнями на агропродукцію та технічними регуляціями стосовно промислових товарів. Економіку країни ускладнювали глибока криза, труднощі з пошуком нових ринків збуту для машинобудівної продукції та втрати промислового потенціалу через конфлікт в ОРДЛО.

Третій етап (з 2022 року до сьогодні) супроводжується повною втратою ринків Росії та Білорусі, тимчасовим блокуванням морських портів і втратою транзитних маршрутів до Центральної Азії. ЄС зняв залишкові торгові бар'єри, було створено «шляхи солідарності» для забезпечення експорту, хоча деякі країни-члени ЄС вдавалися до блокування українських товарів на кордонах. Російська агресія спричинила руйнацію промислових об'єктів та логістичних ланцюгів, а також тимчасову окупацію нових територій. Через це українська економіка зазнала глибокого падіння: ВВП знизився на 29,2%, а промислове виробництво – на 44,7%. Проблеми з логістикою суттєво обмежили експорт, тоді як подорожчання імпорту на світових ринках спричинило зростання його вартості без збільшення фізичних обсягів [4, 14].

Отже, зростання частки ЄС у зовнішньоторговельному обміні України з 2014 року значною мірою відбувалося на тлі загальної економічної кризи та скорочення обсягів торгівлі – як загалом, так і з країнами ЄС, за винятком 2022–2023 років (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка зовнішньої торгівлі України

Показники	2008	2012	2014	2016	2018	2020	2022	2023
Експорт до всіх країн	66952.0	51430.0	68864.0	53913.0	36361.0	47334.0	49231.0	36183.0
Експорт до країн ЄС	17624.0	12588.0	16570.0	16417.0	13183.0	19576.0	28029.0	23392.0
Частка ЄС в експорті, %	26.3	24.5	24.1	30.5	36.3	41.4	56.9	64.7
Імпорт з усіх країн	85484.0	60737.0	76490.0	54381.0	52903.0	54348.0	62364.0	63667.0
Імпорт з країн ЄС	27540.0	20377.0	20834.0	16431.0	20428.0	22517.0	36684.0	32487.0
Частка ЄС в імпорті, %	32.2	33.5	27.2	30.2	38.6	41.4	58.8	51.0
Сальдо торгівлі з ЄС	-9916.0	-7790.0	-8264.0	-14.0	-7245.0	-4941.0	-8655.0	-9095.0
Коефіцієнт покриття імпорту експортом у торгівлі з ЄС	0.64	0.62	0.8	1.0	0.65	0.87	0.76	0.72

Джерело: [4, 14].

Після падіння у 2009 році, обсяг експорту товарів з України до ЄС перевищив докризовий рівень лише у 2018 році. Частка ЄС в експорті зросла з 26,3% у 2008 році до 64,6% у 2023-му, попри зниження обсягів. Протягом більшості років, окрім 2022-го, сальдо торгівлі з ЄС було від'ємним. У 2022 році вперше зафіксовано позитивне сальдо (+1,0 млрд дол.), але у 2023-му дефіцит зріс до 9,1 млрд дол. У 2023 році імпорт до України зріс на 6,7% у фізичному виразі і на 15,2% у вартісному, тоді як експорт скоротився на 4,8% і 18,5% відповідно. Це свідчить про нестабільність зовнішньоекономічної інтеграції з ЄС, зумовлену змінами у структурі українського експорту (рис. 2.2) [14].

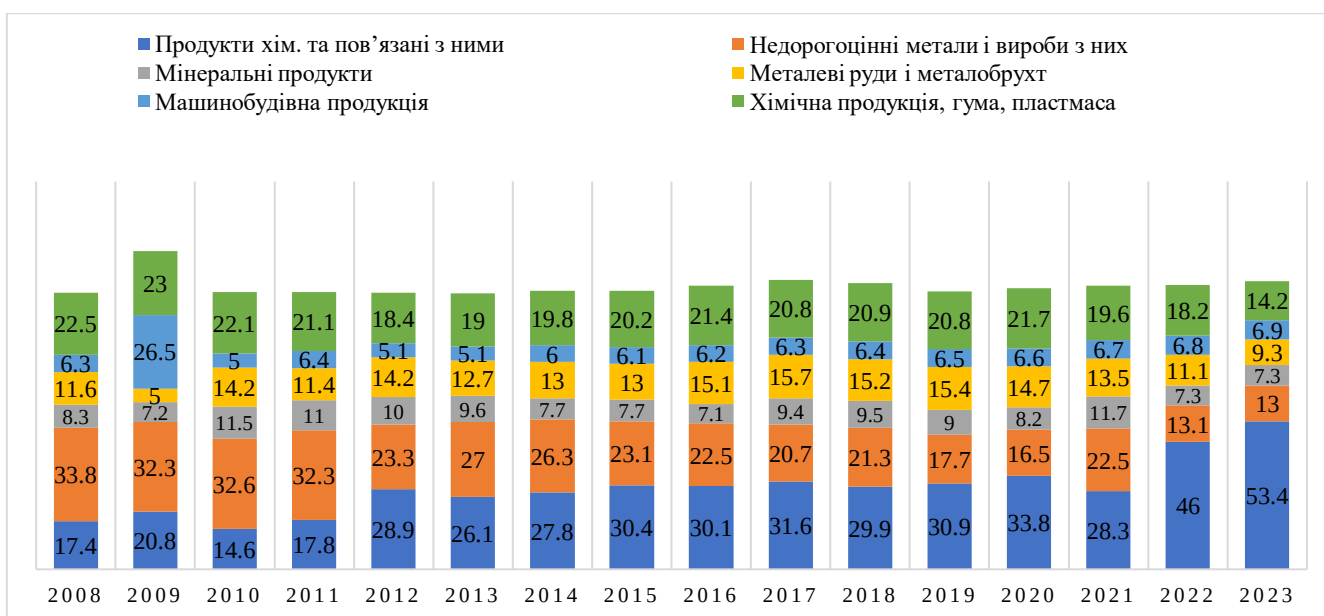

Рис. 2.2. Динаміка товарної структури експорту України у 2008–2023 рр., %

Джерело: [14].

У 2008 році основу українського експорту до країн Європейського Союзу становили недорогоцінні метали та вироби з них — їхня частка сягала 33,8%. Основними товарами в цій групі були напівфабрикати, плоский прокат, прутки та бруски з вуглецевої сталі. Починаючи з 2012 року, ця частка почала знижуватися, і впродовж наступного десятиліття коливалась у межах 16,5–27,0%, досягнувши 22,5% у 2021 році. У 2022–2023 роках український експорт недорогоцінних металів до ЄС різко скоротився: у 2023 році — лише 3,03 млрд дол. (13% експорту до ЄС), удвічі менше, ніж у 2021-му. Фізичні обсяги експорту чорних металів впали на 78,9% проти довоєнного рівня. Натомість суттєво зросла частка агропродукції: з 14,6–21,3% у 2008–2011 роках до 53,4% у 2023-му. Найбільше експортуються кукурудза та соняшникова олія — 12,9 млн і 221,4 тис. тонн відповідно. Поставки залізної руди залишаються стабільними — 13,6 млн тонн у 2023 році (–17,5% до 2021), а металобрухт зріс до 178 тис. тонн. Машинобудівна продукція у 2023 році становила 9,3% експорту до ЄС (проти 17,3% у 2021). Основні товари — автопроводи (24 тис. тонн) і електроводонагрівачі (3,36 млн одиниць). Падіння пояснюється скороченням виробництва на підприємствах

іноземних корпорацій. Хімічна продукція, яка у 2011 році займала 6,4% експорту, у 2023 впала до 2,8% через майже повне припинення постачання добрив і зменшення експорту полімерів та сировини.

Загалом, у 2008-2021 роках частка продукції переробної промисловості в експорті України до ЄС знизилася з 60,6% до 53,7%, а у 2023 році – до 34,7%. Це свідчить про тенденцію до технологічної спрощеності українського експорту (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Зміни у структурі експорту продукції переробної промисловості з України до країн ЄС за рівнем технологічності у 2008–2023 роках

Показники	Од.	2008	2012	2016	2020	2021	2022	2023
Експорт товарів до ЄС	млн \$	17624.6	16570.2	13182.9	17954.5	25709.8	28028.8	23392.8
Експорт товарів переробної промисловості, у т. ч.:	млн \$ / %	(10673.7, 60.6)	(8351.8, 50.4)	(7150.8, 54.2)	(9185.4, 51.2)	(13816.2, 53.7)	(10841.7, 38.7)	(8113.9, 34.7)
Ресурсномісткі товари	млн \$ / %	(1667.3, 15.6)	(1188.3, 14.2)	(1331.1, 18.6)	(2455.4, 26.7)	(3184.8, 23.1)	(2893.9, 26.7)	(2051.8, 25.3)
Низькотехнологічні товари	млн \$ / %	(6440.6, 60.3)	(4938.0, 59.1)	(4021.9, 56.2)	(4321.2, 47.0)	(7361.1, 53.3)	(4954.7, 45.7)	(3814.6, 47.0)
Товари, вироблені на основі технологій середнього рівня	млн \$ / %	(754.8, 7.1)	(531.4, 6.4)	(566.3, 7.9)	(1444.7, 15.7)	(1772.1, 12.8)	(1754.1, 16.2)	(1451.5, 17.9)
Високотехнологічні товари	млн \$ / %	(1682.3, 15.8)	(1537.4, 18.4)	(706.8, 9.9)	(964.2, 9.5)	(1498.2, 10.8)	(1239.0, 11.4)	(795.9, 9.8)

Примітки: 1. Товари переробної промисловості тут відповідає групі «Manufactured goods» за класифікацією ЮНКТАД, яка охоплює продукцію переробних галузей, крім виробництва продуктів харчування і нафтопродуктів.

2. Виробництво комплектів проводів для автотранспортних засобів тут віднесено до низько-технологічних товарів.

Джерело: [4].

До нещодавнього часу український експорт до ЄС характеризувався зростанням частки ресурсномісткої продукції без витрат на НДДКР — зокрема деревини, меблів, скла, текстилю. У 2008–2021 роках експорт цих товарів зріс у 2,4–6,4 рази. Навіть у 2022 році експорт деревообробної продукції зріс на 16,8%, а

частка ресурсномістких товарів у переробному експорті до ЄС сягнула 26,7%. У 2023 році вона знизилась до 25,3% через загальне падіння експорту. Частка низькотехнологічної продукції зменшилась з 60,3% (2008) до 47,0% (2023) через скорочення експорту металів і автопроводів.

Водночас зростав експорт продукції середнього технологічного рівня — з 7,1% до 17,9% — завдяки поставкам електроводонагрівачів, акумуляторів, електроприладів, насосного і холодильного обладнання, виробів із пластмаси. Найменшу частку займає високотехнологічна продукція, частка якої впала з 15,8% (2008) до 9,8% (2023). Основне падіння — через скорочення експорту телекомобладнання, хімії, літальних апаратів. Водночас експорт лікарських засобів у 2023 році зріс на 43,9%.

Такі диспропорції в структурі експорту України до ЄС стають ще більш очевидними при детальному розгляді двадцяти провідних товарних позицій на рівні шести знаків за УКТЗЕД (рис. 2.3).

Серед двадцяти провідних товарів українського експорту до ЄС переважає аграрна сировина — вісім позицій (кукурудза, пшениця, ячмінь, ріпак, соя, макуха, насіння соняшнику). Лідером є кукурудза — 13,2% загального експорту. Ще вісім позицій належать до продукції первинної обробки — металургійної та харчової (олії, м'ясо курей, цукор). Дві — залізорудна сировина. Лише по одній позиції представлені меблі та електроустаткування (автопроводи). Для порівняння, у 2019 році серед топ-20 було більше переробленої продукції — зокрема лісоматеріали, водонагрівачі, проводи. Тоді агросектор займав п'ять позицій, первинна обробка — шість. Імпорт з ЄС до України має інший характер: у 2023 році охоплював 4647 позицій, і на топ-20 припадало лише 30,1% вартості. Натомість український експорт до ЄС — 3555 позицій, з яких 57,8% вартості припадає на двадцять найважливіших.

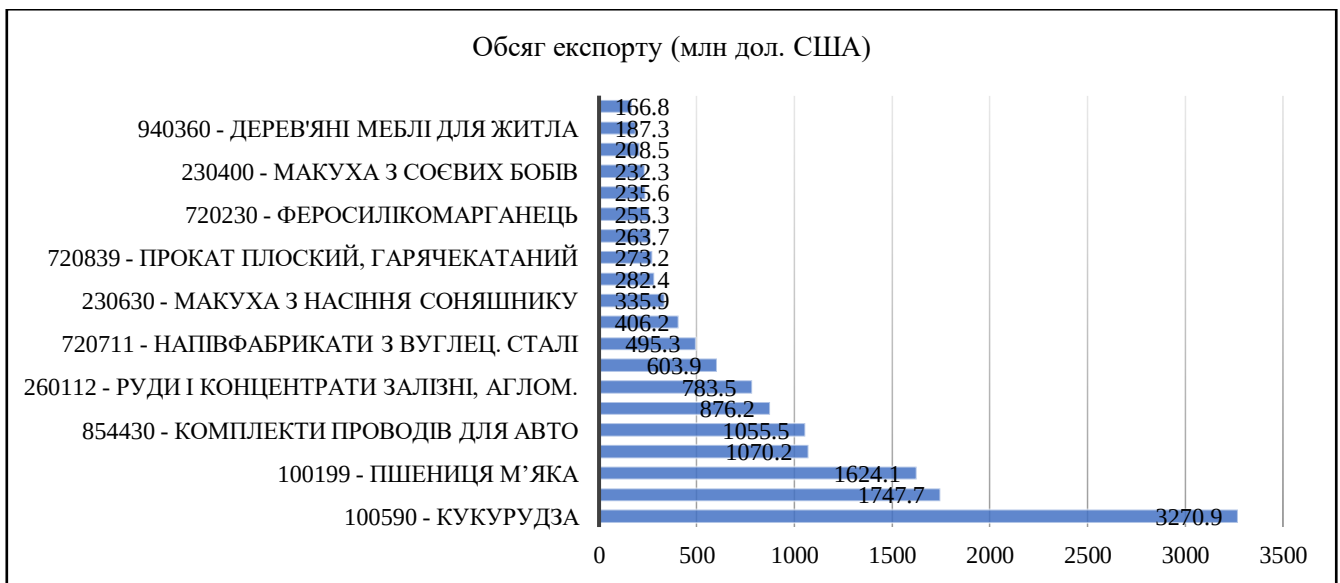

Рис. 2.3. Топ 20 товарних позицій в експорті України у 2023 р., млн дол. США

Джерело: [5].

По-друге, імпорт із Європи має технологічний нахил — основну його частку становить продукція машинобудування, хімічної промисловості та суміжних секторів. А з початком повномасштабного вторгнення Росії важливе місце у структурі імпорту зайняли також нафтопродукти (рис. 2.4).

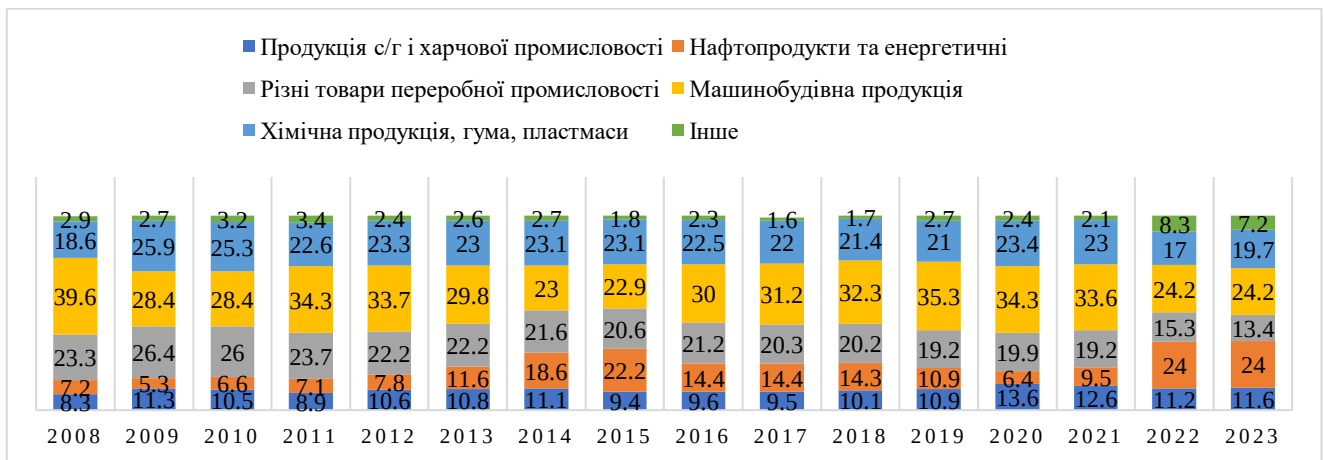

Рис. 2.4. Динаміка товарної структури імпорту України з ЄС у 2008–2023 рр., %

Примітка:

Товарна група «Різні товари переробної промисловості» охоплює продукцію деревообробної, паперової, текстильної, хутряної, металургійної галузей; виготовлення виробів із глини, скла, каменю; виробництво цементу тощо.

Джерело: [4, 14].

Оснoву машинoбудівнoгo імпорту з ЄС до України становлять легкoві й вантажні автомобілі, комплектуючі, електрообладнання, генератори, насоси, компресори, трактори та с/г техніка. У 2008 році імпорт легкoвих авто становив 111,6 тис. од., впав до 28 тис. у 2014–2015 роках, але зріс до 238,6 тис. у 2023-му завдяки податковим пільгам. Імпорт тракторів виріс із 3,9 тис. (2014) до 21,6 тис. (2023). Водночас загальний обсяг машинoбудівнoгo імпорту у 2023 році знизився до 8,2 млрд дол. (–12,9% до 2008 року). У хімічному секторі домінують фармацевтика, косметика, полімери, добрива та засоби захисту рослин. Імпорт енергоносіїв зріс через реверсні поставки газу (2014–2015) та переорієнтацію на ЄС після 2022 року. У 2023 році імпорт дизелю досяг 3,89 млн тонн (утричі більше, ніж у 2021), бензину — 1,09 млн тонн. Серед іншого імпорту — чорні метали, текстиль, папір, картон. Їх частка скорочується, натомість зростає імпорт пластмас, медичних приладів і вимірювальної техніки. Частка переробної продукції в імпорті з ЄС знизилась із 80,7% (2008) до 55,9% (2022), у 2023 — частково відновилася до 57,6% (18,7 млрд дол.). Структура залишається стабільною — переважають товари середнього й високого технологічного рівня (табл. 2.6) [4, 14].

У період 2008–2022 років частка ресурсномісткої продукції в імпорті товарів переробної промисловості з країн ЄС до України варіювалася у межах 9,9–14,4%. До цієї категорії входять переважно папір, картон та вироби з них, текстильна продукція, будівельна кераміка, деревоволокнисті плити (MDF) та деревостружкові плити (ДСП).

Низькотехнологічна продукція складала 7,4–9,8% імпорту переробної продукції з ЄС. Серед основних товарів цієї групи – плоский прокат із вуглецевої сталі, вироби з недорогоцінних металів, причепи та напівпричепи. Збільшення частки низькотехнологічних товарів частково пов'язане з руйнуванням виробничої бази на сході України.

У 2023 році основну частку імпорту з ЄС до України становила середньотехнологічна продукція (44,6%) — переважно машини, транспорт і обладнання. Частка високотехнологічної продукції зросла до 36,2% завдяки сталому попиту на медичні препарати, добрива, полімери та техніку. Серед 20 ключових імпортних позицій домінували товари машинобудування, енергоносії, фармацевтика та військове обладнання. Україна також перетворилась із нетто-експортера на нетто-імпортера добрив, що свідчить про її інтеграцію до спільного європейського ринку.

Таблиця 2.6

Зміни в структурі імпорту продукції переробної промисловості з Європейського Союзу до України відповідно до технологічного рівня, 2008-2023 роки

Показники	Одиниц і	2008	2012	2016	2020	2021	2022	2023
Імпорт товарів з ЄС	млн \$	27539.7	25078.8	16431.4	22544.8	28091.0	26986.4	32487.0
Імпорт товарів переробної промисловості, у т. ч.:	млн \$ / %	(22219.9, 80.7)	(19643.0, 78.3)	(11950.6, 72.7)	(17307.8, 76.8)	(21086.4, 75.1)	(15093.8, 55.9)	(18723.2, 57.6)
Ресурсномісткі товари	млн \$ / %	(3082.3, 13.5)	(2658.7, 13.5)	(1716.8, 10.4)	(1985.4, 8.8)	(2337.7, 11.1)	(1812.0, 7.0)	(1854.9, 5.7)
Низькотехнологічні товари	млн \$ / %	(2050.3, 9.2)	(1929.6, 9.8)	(919.8, 5.6)	(1295.8, 5.7)	(1558.8, 5.5)	(1339.1, 5.0)	(1743.8, 5.4)
Товари, вироблені на основі технологій середнього рівня	млн \$ / %	(1055.4, 4.8)	(5178.7, 25.4)	(7725.2, 47.0)	(9601.4, 42.6)	(6648.5, 23.6)	(6648.5, 44.0)	(8351.9, 44.6)
Високотехнологічні товари	млн \$ / %	(6511.3, 29.4)	(6651.9, 33.9)	(4135.3, 36.4)	(6301.4, 36.0)	(7588.6, 36.0)	(5294.2, 35.1)	(6772.6, 36.2)

Примітка:

Товари переробної промисловості тут відповідає групі “Manufactured goods” за класифікацією ЮНКТАД, яка охоплює всю продукцію переробних галузей, окрім виробництва продуктів харчування і нафтопродуктів.

Джерело: [4].

У 2023 році основну частку імпорту з ЄС до України становила середньотехнологічна продукція (44,6%) — переважно машини, транспорт і обладнання. Частка високотехнологічної продукції зросла до 36,2% завдяки сталому попиту на медичні препарати, добрива, полімери та техніку. Серед 20 ключових імпортних позицій домінували товари машинобудування, енергоносії, фармацевтика та військове обладнання. Україна також перетворилась із нетто-експортера на нетто-імпортера добрив, що свідчить про її інтеграцію до спільного європейського ринку (рис. 2.5).

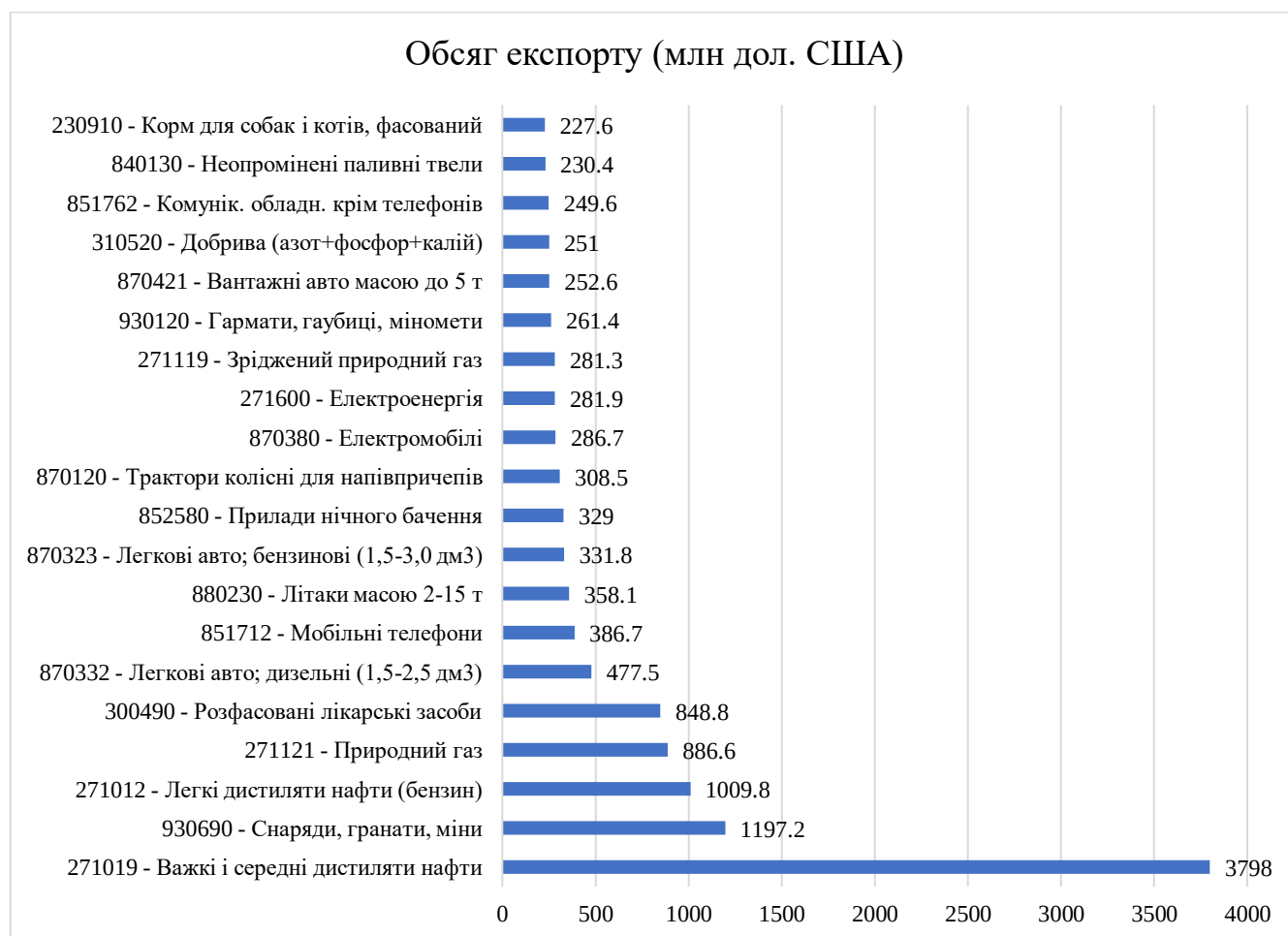

Рис. 2.5. Топ 20 товарних позицій в імпорті України з ЄС у 2023 р., млн дол. США

Джерело: [1].

Порівняно з 2019 роком, у списку топ-20 імпортних товарів з ЄС з'явилися військова техніка та зброя, більша кількість позицій паливно-енергетичної продукції, а також літальні апарати. Водночас, на нижчі щаблі опустилися такі

позиції, як засоби захисту рослин, зернозбиральні комбайни, вітрові електроустановки, електропровідники, ізоляційна пластмасова арматура та інші пластмасові вироби. Незважаючи на зміни, домінування машинобудівної продукції з частковою присутністю товарів ПЕК і хімічної галузі залишається незмінним [1].

У регіональному аспекті у 2023 році ключовими країнами-отримувачами українського експорту до ЄС стали Польща (20,3% загального обсягу, найбільший торговельний партнер України), Румунія (16,1%), Німеччина та Іспанія (по 8,6%), Італія (6,6%), Нідерланди (6,4%), Угорщина (5,1%), Словаччина (4,6%) і Чехія (4,3%). Сукупна частка решти країн-членів ЄС становила менше 20% експорту (рис. 2.6).

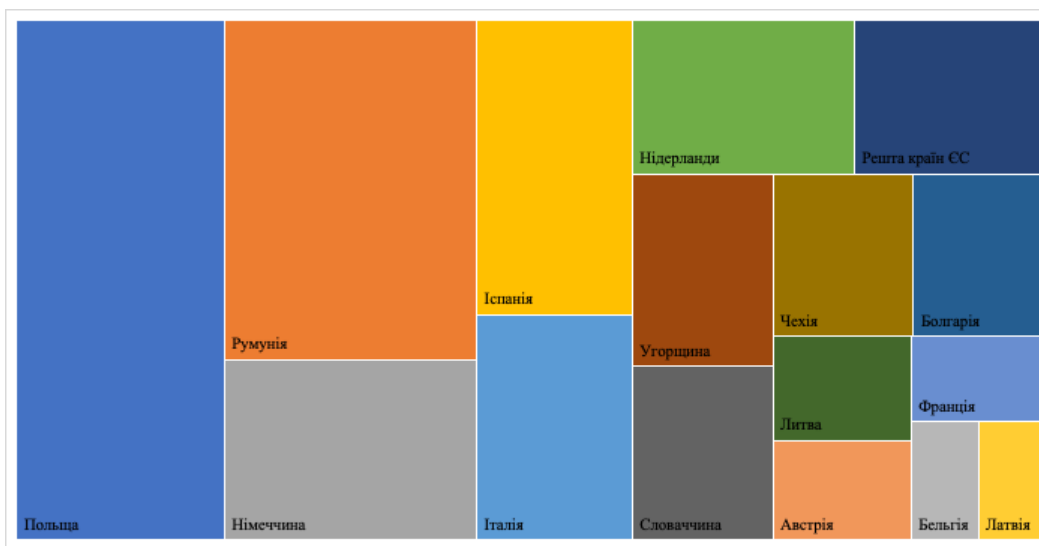

Рис. 2.6. Географічна структура товарного експорту України до ЄС у 2023 р.

Джерело: [14].

У 2023 році основними експортними товарами України до Польщі, Румунії, Німеччини та Іспанії залишались агропродукція, олії, метали та деревина. Частка Польщі в експорті до ЄС зросла до 20,3%, а Румунії — до 16,1% завдяки логістичній

ролі її портів. Натомість зменшилась частка Німеччини, Угорщини та Нідерландів через скорочення постачання автокомплектуючих та водонагрівачів [14].

У структурі імпорту з Польщі до України провідні позиції у 2023 році займали нафтопродукти, природний газ, мінеральні добрива – зокрема азотні та комбіновані (із вмістом азоту, фосфору та калію), коксівне вугілля, нафтовий бітум, корми для тварин, сири, полімери в первинній формі, засоби для прання, чищення і миття (крім мила), лікарські препарати, а також кондитерські вироби з борошна (рис. 2.7) [14].

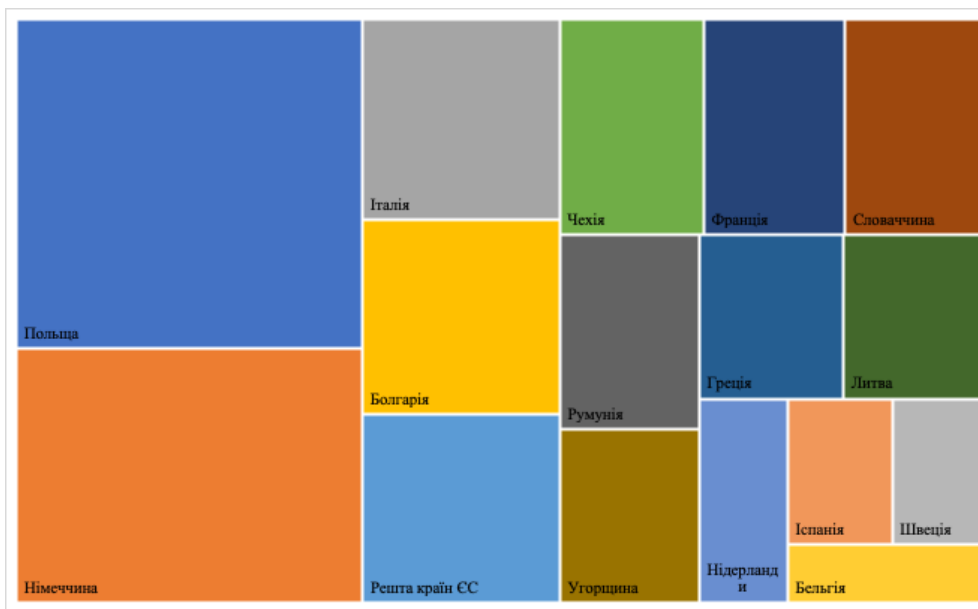

Рис. 2.12. Географічна структура імпорту товарів в Україну з ЄС у 2023 р.

Джерело: [14].

Після початку війни імпорт з ЄС до України став більш географічно різноманітним: частка трьох основних країн-постачальників знизилась з 48% у 2019 році до 42,8% у 2023-му. Найбільший дефіцит торгівлі зафіксовано з Німеччиною, Польщею, Францією та Грецією, тоді як позитивне сальдо зберігається у торгівлі з Румунією, Іспанією, Нідерландами та кількома іншими

країнами. Торговельні відносини з окремими державами залишаються вкрай дисбалансованими — зокрема, з Ірландією, Швецією та Фінляндією.

Зовнішньоекономічні фактори суттєво вплинули на трансформацію торговельної структури України, зумовивши переорієнтацію з ринків СНД на Європейський Союз. Починаючи з 2014 року, частка ЄС у зовнішній торгівлі України зросла до понад 60%, що свідчить про глибоку інтеграцію до європейського економічного простору. Разом із тим, війна, блокування портів та втрата транзитного потенціалу призвели до скорочення експорту, втрати частки високотехнологічних товарів і збільшення імпорту енергоносіїв і машинобудівної продукції з ЄС.

Попри виклики, Україна зберігає значний потенціал у аграрному секторі та поступово нарощує експорт середньотехнологічної продукції. Водночас технологічне спрощення експорту, дисбаланс торгівлі та логістичні труднощі обмежують конкурентоспроможність. Таким чином, для посилення позицій на міжнародних ринках Україні необхідна стратегія диверсифікації експорту, розвиток високотехнологічних галузей і модернізація інфраструктури.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ

3.1. Державна політика сприяння експорту та інвестиціям

Державна політика сприяння експорту та інвестиціям в Україні є стратегічним напрямом економічної трансформації, який набуває особливого значення в умовах зовнішніх викликів, зокрема збройної агресії РФ, порушення логістичних ланцюгів, втрати ринків збуту та необхідності повоєнної відбудови. У сучасних умовах ці заходи є не просто інструментом стимулювання економіки, а критично важливим фактором забезпечення її життєздатності, зростання та інтеграції в глобальні виробничі та торговельні ланцюги.

Україна активно реформує свою політику підтримки експорту та інвестицій з акцентом на такі ключові пріоритети:

1. Диверсифікація експортних ринків стала однією з ключових складових державної політики України у відповідь на втрату традиційних ринків країн СНД, зокрема Росії та Білорусі. Такі ринки довгий час були основними торговельними партнерами України, однак через політичну агресію та економічну дестабілізацію співпраця з ними стала неможливою або вкрай обмеженою. У результаті Україна була змушена змінити свій зовнішньоекономічний курс і переорієнтуватися на більш стабільні, прогнозовані й вигідні з точки зору розвитку ринки ЄС, Північної Америки та Азії. У цьому контексті ключову роль відіграють міждержавні торговельні угоди, зокрема Угода про асоціацію з Європейським Союзом, яка відкрила шлях до створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (DCFTA). Її реалізація дала українським виробникам змогу отримати преференційний доступ до одного з найбільших у світі ринків. Також активно діють угоди про вільну торгівлю з Канадою, Великою Британією, Туреччиною, а в

перспективі – з країнами Азії та Латинської Америки. Такі угоди не лише відкривають нові торгові горизонти, а й стимулюють модернізацію української продукції – адже для виходу на вимогливі міжнародні ринки необхідно відповідати високим стандартам якості, екологічності, безпеки та упаковки. У результаті такої трансформації українські виробники отримують можливість покращити свою конкурентоспроможність, збільшити обсяги експорту, зменшити залежність від обмеженої групи країн та більш ефективно інтегруватися у глобальні економічні процеси.

2. Створення сприятливого інституційного середовища є критично важливою складовою державної політики сприяння експорту та інвестиціям в Україні. Сучасна економіка потребує не лише лібералізації торгівлі, а й ефективних механізмів супроводу бізнесу – особливо малого та середнього, який найменш захищений від зовнішньоекономічних викликів. У цьому напрямі провідну роль відіграють спеціалізовані інституції, що створені за участю держави та міжнародних партнерів. Однією з таких структур є Офіс з просування експорту (Export Promotion Office), який надає практичну допомогу підприємствам у виході на зовнішні ринки: від аналітики попиту та трендів до участі у міжнародних виставках, ділових місіях, сертифікації та адаптації продукції до вимог іноземних споживачів. Завдяки цьому Офіс став важливим провідником між українським бізнесом та глобальними ринками. Інституція UkraineInvest спеціалізується на супроводі інвесторів та реалізації великих інвестпроектів. Вона не лише надає консультативну підтримку, а й виступає в ролі координатора між інвестором і державними органами, що значно знижує адміністративні бар'єри та зменшує ризики. Крім того, Експортно-кредитне агентство України (ЕКА) виконує важливу роль у страхуванні зовнішньоекономічних ризиків, наданні гарантій та фінансовій підтримці експортерів, що особливо актуально в умовах високої волатильності глобальних ринків і безпекових загроз. Завдяки роботі цих інституцій формується цілісна екосистема підтримки експорту та інвестицій, яка дозволяє українським

підприємствам не лише зберігати присутність на міжнародних ринках, а й розширювати її, нарощувати обсяги зовнішньої торгівлі, підвищувати якість продукції та залучати нові джерела фінансування. Такий підхід сприяє зміцненню позицій України в глобальній економіці.

3. Підтримка малих та середніх підприємств (МСП) є пріоритетним напрямом державної політики, оскільки саме цей сектор становить основу підприємницької активності в Україні та має високий потенціал для інтеграції у глобальні виробничі й торговельні ланцюги. У контексті експортного розвитку МСП держава активно співпрацює з міжнародними партнерами, реалізуючи низку програм і ініціатив, орієнтованих на посилення спроможності підприємств до виходу на зовнішні ринки. Зокрема, програма EU4Business забезпечує українських підприємців експертною підтримкою, консультаціями щодо виходу на нові ринки, доступом до сертифікації, стандартів ЄС, а також частковим фінансуванням бізнес-проектів. Ініціатива Diia.Business, як платформа цифрових сервісів, дозволяє підприємцям отримати онлайн-доступ до навчальних матеріалів, інструкцій із ведення експортної діяльності, а також інструментів для створення бізнес-планів і проходження ліцензування. Крім того, грантові програми USAID, GIZ, UNIDO надають не лише фінансування, а й важливу менторську та консультаційну підтримку, що дозволяє підприємствам адаптувати свої товари й послуги до вимог міжнародних ринків, підвищити рівень інноваційності та конкурентоспроможності. Усі ці ініціативи спрямовані на зміцнення позицій МСП як рушійної сили економічного зростання, забезпечення регіонального розвитку та створення нових робочих місць. Вони не лише розширюють доступ до фінансових і освітніх ресурсів, а й формують стійке підприємницьке середовище, орієнтоване на експорт та міжнародну співпрацю.

4. Залучення стратегічних інвестицій є важливим напрямом державної економічної політики, спрямованим на стимулювання створення нових виробництв, модернізацію інфраструктури та розвиток інноваційних секторів.

Прийняття Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів зі значними інвестиціями» – відомого як закон про «інвестняню» – стало важливим кроком у цьому напрямі. Цей закон закріпив механізми інституційної та фінансової підтримки інвесторів, що реалізують великі проєкти на суму понад 20 млн євро. Основні інструменти підтримки включають звільнення від окремих податків, надання земельних ділянок без аукціону, пільгове підключення до інженерної інфраструктури, а також індивідуальний супровід інвестпроєкту з боку державного інвест-омбудсмена. Також важливо, що програма спрямована на створення не менше 80 нових робочих місць і локалізацію виробництва в Україні, що дозволяє не лише залучити іноземний капітал, а й стимулювати розвиток місцевої економіки та суміжних галузей, підвищити рівень технологічності виробництва та забезпечити стійке економічне зростання. Таким чином, закон про «інвестняню» створює прозоре і сприятливе середовище для великих стратегічних інвесторів, що позитивно впливає на міжнародний імідж України як країни, відкритої до бізнесу та партнерства.

5. Цифровізація процедур та дерегуляція стали важливими інструментами державної політики сприяння експорту та інвестиціям, особливо в умовах воєнного часу та обмежених ресурсів. Завдяки впровадженню електронних сервісів, таких як е-ліцензування, е-Export, е-Підприємництво, підприємці отримали зручний та швидкий доступ до адміністративних послуг без необхідності відвідувати держустанови. Одним із ключових досягнень є інтеграція України до європейської митної системи NCTS (New Computerized Transit System), яка дозволяє спростити та прискорити митне оформлення, зменшити ризики зловживань і підвищити прозорість зовнішньоекономічних операцій. Також важливим елементом є перехід на електронний документообіг між бізнесом і державними органами, що мінімізує людський фактор, прискорює процеси ухвалення рішень та знижує транзакційні витрати. Загалом, цифровізація суттєво зменшує адміністративний тиск на бізнес, покращує інвестиційний клімат

та сприяє формуванню сучасної, гнучкої та конкурентоспроможної економіки, здатної ефективно інтегруватися у глобальні ланцюги доданої вартості.

6. Підтримка інноваційних секторів та експорту з високою доданою вартістю є стратегічним напрямом державної політики, спрямованим на довгострокову трансформацію економіки України. Особлива увага приділяється таким галузям, як інформаційні технології, фармацевтика, машинобудування, харчова та переробна промисловість, які мають значний потенціал для створення продукції середнього та високого технологічного рівня. Розвиток цих галузей сприяє переходу від сировинної моделі економіки до інноваційної, з акцентом на інтелектуальну власність, технології та інженерні рішення. Державна підтримка реалізується через грантові програми, науково-технічні проєкти, стимулювання R&D, залучення венчурного капіталу та створення індустріальних парків і технопарків. У такий спосіб формується основа для стійкого зростання експорту з високою доданою вартістю, що не лише зміцнює позиції України на світових ринках, а й підвищує її загальну конкурентоспроможність.

7. Міжнародна інтеграція та співпраця є важливою складовою зовнішньоекономічної стратегії України, яка спрямована на розширення доступу до світових ринків, залучення інвестицій та підвищення конкурентоспроможності на глобальному рівні. Зокрема, угода про Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (DCFTA) з ЄС не лише усуває тарифні бар'єри, а й гармонізує українські стандарти з європейськими, що спрощує вихід на ринки Європейського Союзу. Участь у міжнародних програмах, таких як Horizon Europe та Erasmus+, відкриває нові можливості для українських науковців, підприємців і освітніх установ, сприяючи трансферу технологій, модернізації виробництва та розвитку людського капіталу. Крім того, співпраця з міжнародними фінансовими організаціями (EBRD, IFC, Світовий банк) забезпечує доступ до довгострокового фінансування, експертної підтримки та інструментів розвитку інфраструктури, що є критично важливим для масштабування проєктів у стратегічно важливих галузях. У

сукупності це зміцнює позиції України як надійного економічного партнера у глобальному середовищі.

Державна політика України у сфері експорту та інвестицій поступово переходить від фрагментарних дій до системної, стратегічно вивіреної моделі, що враховує виклики війни, потреби відновлення економіки та інтеграцію в європейський економічний простір. Подальше вдосконалення цієї політики — з акцентом на сталий розвиток, інновації та сприятливий бізнес-клімат — є запорукою формування конкурентоспроможної економіки нової якості.

В табл. 3.1 представлено ключові інструменти державної політики сприяння експорту та інвестиціям в Україні.

Таблиця 3.1

Ключові інструменти державної політики сприяння експорту та інвестиціям в Україні

Напрямок підтримки	Інституції/Інструменти	Основні заходи	Очікувані результати
Інституційна підтримка експорту	Офіс з просування експорту (ЕРО), Мінекономіки	Освітні програми, аналітика ринків, підтримка участі у виставках	Зростання обізнаності МСП, розширення географії експорту
Фінансова підтримка експортерів	Експортно-кредитне агентство України (ЕКА)	Страховання ризиків, державні гарантії, компенсація відсоткових ставок	Безпечний вихід на зовнішні ринки, розвиток МСП
Розвиток ЗВТ і торгових угод	Угоди DCFTA, FTA з Канадою, Туреччиною тощо	Скасування мит, гармонізація стандартів, технічна допомога	Доступ до нових ринків, зменшення бар'єрів у торгівлі
Підтримка інвесторів	UkraineInvest, закон про «інвестнянню»	Пільги, супровід інвесторів, інфраструктурне забезпечення	Залучення великих інвестпроектів, розвиток регіонів
Дерегуляція та цифровізація	Diia.Business, e-Export, NCTS	Е-ліцензії, сертифікація онлайн, митне оформлення через NCTS	Спрощення процедур, зменшення витрат часу і коштів для підприємств
Міжнародна допомога	EU4Business, GIZ, USAID, UNIDO	Гранти, експертна підтримка, навчання, акселератори	Підвищення спроможності МСП, технологічний апгрейд

Державна політика сприяння експорту та інвестиціям в Україні виступає стратегічною основою для модернізації економіки, зміцнення її глобальних позицій і подолання структурних вразливостей. У контексті посиленої міжнародної конкуренції, а також воєнних викликів, що суттєво підірвали виробничий потенціал, інфраструктуру та логістику, Україна зосередилася на формуванні багаторівневої системи підтримки бізнесу.

Така система включає як інституційні, так і фінансові, правові та цифрові інструменти. Центральне місце тут займає Офіс з просування експорту, який надає малим і середнім підприємствам освітню, аналітичну й операційну підтримку, що дозволяє українським компаніям краще орієнтуватися на зовнішніх ринках, адаптувати свої товари до міжнародних стандартів і брати участь у глобальних ланцюгах створення вартості.

Водночас Експортно-кредитне агентство України (ЕКА) забезпечує фінансову безпеку для експортерів, страхуючи ризики неплатежів і частково компенсуючи витрати на кредитування. Така підтримка є критично важливою для МСП, які найчастіше стикаються з труднощами виходу на нові ринки через нестачу капіталу або довіри з боку іноземних партнерів.

Не менш важливим є розвиток зон вільної торгівлі та міжнародних торговельних угод. Вони відкривають доступ до мільйонів споживачів без обмежень митного чи технічного характеру. Для українських виробників це – шанс не лише збільшити обсяги експорту, але й підвищити якість продукції завдяки адаптації до вимог європейських та світових ринків.

У сфері інвестицій ключову роль відіграє UkraineInvest та механізм «інвестняня», що передбачає пільгові умови для реалізації великих інвестпроектів. У поєднанні з дерегуляцією та цифровими сервісами, такими як Diia.Business, NCTS, e-Export, це формує сприятливе середовище для бізнесу, знижуючи адміністративне навантаження та покращуючи взаємодію з державою.

Суттєву роль відіграють і міжнародні програми допомоги – зокрема

EU4Business, USAID, GIZ. Вони не лише надають фінансування, а й сприяють інституційній спроможності українських компаній, впровадженню інновацій і сучасних практик ведення бізнесу.

Загалом, така комплексна політика дозволяє Україні адаптуватися до вимог сучасної глобальної економіки, посилити позиції своїх товарів і послуг на світовому ринку, підвищити інвестиційну привабливість та створити стійку економічну модель, орієнтовану на експорт, інновації та якісне зростання.

3.2. Інноваційні та цифрові чинники зміцнення позицій України

Інноваційні та цифрові чинники стали одними з ключових рушіїв зміцнення позицій України на міжнародній арені, особливо в умовах стрімкої трансформації глобальної економіки, цифровізації суспільства та зростання ролі технологічного розвитку у формуванні конкурентоспроможності країн. З-поміж усіх секторів, український ІТ-сектор вирізняється як один із найдинамічніших та найстабільніших у зростанні, демонструючи щорічне збільшення обсягів експорту, розширення присутності на світових ринках та зростання кількості залучених спеціалістів. За останні роки ІТ-галузь перетворилася на один із ключових експортних генераторів валютної виручки, обійшовши за цим показником багато традиційних галузей, включаючи металургію та машинобудування.

Україна зуміла сформувати висококонкурентну базу ІТ-фахівців, які вирізняються глибокими знаннями, креативністю, адаптивністю до нових технологій та високим рівнем володіння англійською мовою. У поєднанні з порівняно низькою вартістю послуг, це робить українських розробників одними з найбільш затребуваних у світі. Завдяки цьому українські компанії активно залучаються до проєктів у таких високотехнологічних сферах, як фінансові

технології (фінтех), штучний інтелект, блокчейн, big data, інтернет речей (IoT), робототехніка та індустрія 4.0.

Крім аутсорсингу, все більшу роль відіграє розвиток власних IT-продуктів та стартапів. В Україні стрімко зростає екосистема технологічного підприємництва, що об'єднує стартап-інкубатори, акселератори, венчурні фонди та технопарки. Вітчизняні стартапи здобувають міжнародне визнання, виграють глобальні конкурси, залучають фінансування від провідних інвесторів Кремнієвої долини та Європи. Наприклад, відомі українські IT-продукти, такі як Grammarly, GitLab, People.ai, Reface, Petcube, стали символами інтелектуального потенціалу країни.

Крім прямого економічного ефекту, IT-сектор стимулює цифрову трансформацію інших галузей економіки, включаючи агробізнес, логістику, охорону здоров'я, освіту, публічне управління. Саме завдяки наявності сильного технологічного ядра стала можливою реалізація державних проєктів цифровізації – зокрема, запуск платформи «Дія», яка стала взірцем цифрового врядування для багатьох країн. IT-сектор виконує роль мультиплікатора інновацій і дозволяє підвищити продуктивність у різних сферах, розширити доступ до світових ринків, сформувати нові бізнес-моделі та прискорити інтеграцію України до цифрової економіки ЄС.

У підсумку, український IT-сектор сьогодні – це не лише драйвер експорту послуг, а й стратегічна платформа для цифрової модернізації країни, джерело економічної гнучкості в умовах криз і точка опори для формування іміджу України як держави з потужним інноваційним потенціалом. Його подальший розвиток — критично важливий чинник сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності України в глобальному просторі.

Уряд України послідовно реалізує політику цифрової трансформації, яка набула особливої актуальності в умовах сучасних викликів – як внутрішніх, так і зовнішніх. Одним із найяскравіших проявів цього курсу стала платформа «Дія»,

яка фактично стала символом цифрової держави. Вона об'єднала численні державні сервіси в єдиному онлайн-інтерфейсі, що дозволило громадянам і підприємствам зручно взаємодіяти з державними інституціями, мінімізуючи потребу в фізичному відвідуванні установ. Платформи «Дія.Бізнес», «e-Export» та «e-Підприємництво» стали логічним продовженням цієї політики – вони надають підприємцям доступ до консультацій, навчання, реєстрації бізнесу, отримання дозвільних документів та сертифікатів онлайн.

Такі цифрові інструменти суттєво знизили адміністративне навантаження на бізнес, що особливо важливо для малого і середнього підприємництва. Завдяки цим сервісам відкривати нову справу стало простіше, а доступ до експортної діяльності прозорішим та швидшим. Онлайн-платформи сприяють підвищенню обізнаності підприємців щодо міжнародних стандартів, логістики, сертифікації продукції, умов експорту до різних країн. У свою чергу, це стимулює вихід нових гравців на зовнішні ринки та розширення географії українського експорту.

Значним досягненням є також інтеграція України до європейської митної системи NCTS (New Computerized Transit System), яка відповідає вимогам Європейського Союзу. Цей крок відкрив нові можливості для українських експортерів: прискорення митного оформлення, зниження ризику затримок, автоматизація процесів перевірки та обміну інформацією між митницями України та країн ЄС. Участь у NCTS є передумовою для входження до єдиної митної зони Європи та підтвердженням спроможності України адаптувати національне митне законодавство до європейських норм.

Загалом цифрова трансформація в інституційному середовищі України не лише створює більш прозоре, ефективне й інноваційне державне управління, але й формує конкурентоспроможний економічний ландшафт, що сприятливий для залучення інвестицій, розвитку бізнесу, зростання експорту та інтеграції України до глобальних цифрових ланцюгів вартості.

Цифровізація в Україні вже давно перестала обмежуватись лише електронними паспортами чи мобільними застосунками — вона дедалі глибше інтегрується в системоутворюючі галузі державного управління, охоплюючи державні закупівлі, земельні відносини, освітню систему та охорону здоров'я. Цей масштабний процес трансформації державного сектору створює принципово нову якість взаємодії між громадянами, бізнесом і державою – більш ефективну, прозору та доступну.

У сфері державних закупівель система ProZorro стала унікальним прикладом прозорої публічної платформи, що забезпечує відкритість торгів, запобігає корупції та дає рівні шанси як великим, так і малим учасникам. Завдяки відкритому доступу до інформації всі зацікавлені сторони – бізнес, медіа, громадські організації – можуть контролювати процес витрачання державних коштів. Такий підхід створює передумови для більш ефективного використання бюджету та формує сприятливий інвестиційний клімат.

Земельна цифровізація (зокрема, через запровадження електронного кадастру та відкритого реєстру власників земельних ділянок) посилила прозорість у розподілі землі, що традиційно була зоною ризику та конфліктів. Відкриті дані дозволяють інвесторам оцінювати земельні активи, уникати рейдерства, а місцевим громадам – краще контролювати використання земельного ресурсу.

У сфері освіти цифрові рішення (електронні щоденники, платформи дистанційного навчання, онлайн-доступ до результатів оцінювання) розширюють доступ до якісних знань, особливо в умовах війни. Водночас створення єдиних баз даних студентів і дипломів спрощує академічну мобільність, сприяє чесності в системі сертифікації та акредитації.

Медична реформа також значно просунулась завдяки електронній системі охорони здоров'я (eHealth), яка дала змогу впровадити електронні рецепти, декларації з лікарями, електронні лікарняні. Такі сервіси спростили облік,

зменшили навантаження на паперову документацію, а головне – підвищили довіру громадян до системи охорони здоров'я.

Загалом, розвиток єдиної цифрової екосистеми в Україні – не просто модернізація, а стратегічна трансформація держави. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність управління, мінімізувати людський фактор і корупційні ризики, оптимізувати витрати та створити конкурентні переваги для країни на глобальному ринку. Водночас, цифрова відкритість та прозорість процесів є потужним сигналом для іноземних інвесторів, які орієнтуються на стабільне, передбачуване та технологічно розвинене середовище. У результаті цифрова держава стає не лише зручною для громадян, а й привабливою для капіталу, партнерства та інновацій.

Інноваційні та цифрові чинники відіграють ключову роль у формуванні нової економічної моделі України, орієнтованої на стійкий розвиток і високу додану вартість. Сьогодні країна не лише трансформує традиційні галузі, а й формує власну інноваційну екосистему, яка здатна продукувати сучасні технології, залучати інвестиції та інтегруватися у глобальні ланцюги створення вартості.

В основі цієї трансформації лежить активний розвиток індустріальних парків, технопарків і стартап-хабів, які стали не просто інфраструктурними майданчиками, а середовищем для взаємодії підприємців, науковців, інвесторів і державних інституцій. Такі майданчики, як UNIT.City у Києві чи Lviv Tech City, вже стали символами нової техноекономіки України. Вони об'єднують інноваційні стартапи, дослідницькі лабораторії, акселератори, фонди та великий бізнес в єдиний простір, де народжуються продукти для ринку ЄС, США, Азії.

Надзвичайно важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні партнери – програми Horizon Europe, EU4Digital, GIZ, USAID, UNDP, які забезпечують не тільки фінансування, а й експертизу, тренінги, консультації, доступ до закордонних ринків. Саме завдяки цим ініціативам українські підприємства, навіть

з малих міст, отримують можливість вийти на глобальний рівень і конкурувати з розвинутими економіками.

Особливо перспективними залишаються такі напрями, як зелені технології, які включають рішення у сфері відновлюваної енергетики, енергоефективності, поводження з відходами. Військові інновації, що активно розвиваються в умовах воєнного стану, створюють потенціал для майбутніх експортних проривів у сфері безпекових технологій, дронів, РЕБ і штучного інтелекту. Агротехнології формують нове обличчя сільського господарства – точне землеробство, смарт-ферми, автоматизовані агроплатформи вже зараз є звичними рішеннями для аграріїв. І, нарешті, концепція розумних міст (Smart Cities), яка охоплює все – від цифрового управління ресурсами до смарт-освітлення, громадського транспорту і безпеки.

Україна стрімко переходить від сировинної моделі економіки до інноваційно-цифрової, де головними активами стають знання, технології та здатність адаптуватися. Інноваційна екосистема, що формується, не тільки відкриває нові горизонти для експорту і зростання, а й стає гарантією економічної незалежності та глобальної суб'єктності України в майбутньому.

Таким чином, інноваційні та цифрові чинники виступають системоутворюючим елементом економічного прориву України, здатним не лише компенсувати втрати у традиційних галузях, а й забезпечити стійке, технологічно просунуте зростання в майбутньому.

3.3. Напрями інтеграції України в глобальні економічні структури

Сьогодні, коли Україна впевнено інтегрується у світову економічну систему, питання підвищення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів міжнародної торгівлі набуває виняткового значення. Успіх українських компаній на зовнішніх ринках залежить не лише від їхньої здатності пропонувати конкурентоспроможні

товари й послуги, але й від гнучкості, інноваційності та здатності адаптуватися до вимог міжнародного бізнес-середовища.

Одним із першочергових напрямів підвищення конкурентоспроможності є модернізація виробничих процесів та впровадження інновацій. Лише підприємства, які активно інвестують у технологічне оновлення, цифровізацію процесів, автоматизацію та штучний інтелект, зможуть забезпечити відповідність міжнародним стандартам якості та підвищити продуктивність.

Наступним критично важливим напрямом є розвиток експортної орієнтації бізнесу. Підприємствам необхідно не лише розширювати присутність на традиційних ринках, а й активно освоювати нові географічні напрями. Для цього важливо використовувати можливості, які надають міжнародні торговельні угоди, зокрема Угода про асоціацію між Україною та ЄС, і активно працювати над сертифікацією продукції відповідно до європейських та міжнародних норм.

Особливу роль відіграє розвиток кадрового потенціалу. Без висококваліфікованих спеціалістів, здатних мислити стратегічно та працювати у мультикультурному середовищі, досягти стійкої конкурентоспроможності неможливо. Тому вітчизняні компанії мають інвестувати в освіту, професійне навчання, розвиток лідерських компетенцій та навичок ведення міжнародного бізнесу.

Не менш важливим чинником є підвищення інституційної спроможності підприємств. Це означає оптимізацію внутрішніх бізнес-процесів, впровадження систем управління якістю, корпоративного управління, доброчесності та прозорості в ділових практиках. Важливу роль у цьому напрямі відіграють партнерські програми з Європейським Союзом, такими як «EU4Business», «COSME», «ReadyForEU» та інші.

Крім того, для успішної інтеграції у міжнародну торгівлю необхідно формувати сталі експортні бренди України. У сучасному світі важливо не лише продавати продукт, а й створювати позитивний імідж національного виробника,

підвищувати впізнаваність українських товарів і послуг на глобальному ринку.

І, нарешті, у 2025 році критично важливо враховувати глобальні тренди – зокрема, «зелену» трансформацію економіки, сталий розвиток і цифрову економіку. Вітчизняні підприємства мають інтегрувати екологічні стандарти у виробничі процеси, розвивати «зелені» технології та електронну торгівлю, що дозволить не тільки розширити можливості на міжнародних ринках, а й залучити іноземні інвестиції.

Підвищення конкурентоспроможності українських суб'єктів міжнародної торгівлі – це комплексний процес, що вимагає модернізації виробництва, розвитку людського капіталу, вдосконалення управління, активної міжнародної інтеграції та стратегічного бачення майбутнього. Лише синергія зусиль держави, бізнесу та міжнародних партнерів дозволить Україні закріпити свої позиції у глобальній економіці.

Крім уже визначених пріоритетів, особливої уваги заслуговують ще кілька важливих напрямів, здатних суттєво підсилити конкурентні позиції українських суб'єктів міжнародної торгівлі.

Розвиток логістичної інфраструктури є ключовим чинником для виходу українських підприємств на міжнародні ринки. Пріоритетними напрямками є модернізація транспортних коридорів (автомобільних, залізничних, морських, авіаційних), інтеграція до транс'європейської мережі TEN-T, розвиток прикордонних переходів, мультимодальних центрів та індустріальних парків. Важливим є впровадження цифрових рішень – електронного документообігу, систем відстеження вантажів і автоматизації логістичних процесів. Сприяння сталому транспорту й екологічним рішенням (електротранспорт, водні шляхи) відповідає сучасним ринковим вимогам. Основою реалізації проєктів має стати державно-приватне партнерство із залученням міжнародних інвестицій. Комплексний підхід до логістики зміцнить позиції України як торговельного мосту між ЄС і Азією.

Цифровізація міжнародної торгівлі є важливим чинником інтеграції України у світову економіку та підвищення конкурентоспроможності бізнесу. Ключовими напрямками є впровадження електронних торговельних платформ, що спрощують доступ до зарубіжних ринків і розширюють клієнтську базу; автоматизація сертифікації й ліцензування, яка забезпечує прозорість і прискорює оформлення документів; розвиток електронного митного оформлення та інтеграція до європейських систем обміну даними. Також важливим є впровадження транскордонного електронного документообігу, підвищення кібербезпеки та захисту даних. Використання сучасних технологій (AI, Big Data, блокчейн) та розвиток цифрової грамотності підприємців сприятимуть ефективності торговельних процесів і зростанню довіри з боку міжнародних партнерів.

Розвиток міжнародної кооперації та інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості є ключовими умовами сталого зростання українського бізнесу. Створення стратегічних альянсів, участь у спільних підприємствах та міжнародних кластерах дає доступ до нових ринків, технологій і фінансування. Інтеграція у GVCs дозволяє компаніям спеціалізуватися на конкурентних етапах виробництва, підвищуючи ефективність і якість продукції. Важливим є розвиток МСП через інтернаціоналізацію, сертифікацію та підтримку експорту. Інституційні програми ЄС, як-от Enterprise Europe Network та EU4Business, сприяють кооперації з європейськими партнерами. Такий підхід забезпечує технологічне оновлення, розширення експорту та зміцнення позицій українських компаній у глобальній економіці.

Підвищення стандартів якості продукції та виробництва є ключем до успішної інтеграції українських компаній у глобальні ринки. Підприємствам варто орієнтуватися не лише на мінімальні вимоги, а й впроваджувати міжнародні стандарти, зокрема ISO 9001, 14001, 45001, 22000, що забезпечують якість, екологічність, безпеку праці та безпечність продукції. Екологічна та соціальна сертифікація (EMAS, Ecolabel, SA8000 тощо) підвищує довіру партнерів і

відкриває доступ до нових ринків, особливо в ЄС. Важливо, аби сертифікація супроводжувалась реальними змінами в бізнес-процесах, модернізацією виробництва та навчанням персоналу. Державна підтримка й міжнародне визнання українських сертифікатів також мають велике значення для довгострокової конкурентоспроможності експортерів.

Розвиток маркетингових стратегій є ключовим чинником підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на міжнародному ринку. В умовах жорсткої конкуренції компаніям необхідно інвестувати в експортний маркетинг, включаючи аналіз цільових ринків, адаптацію бренду, участь у міжнародних виставках і використання цифрових інструментів (e-commerce, соцмережі, SEO, контент-маркетинг). Важливо також формувати сильний бренд через візуальну ідентичність та багатомовні матеріали. Співпраця з локальними дистриб'юторами прискорює вихід на ринки, а підтримка держави й асоціацій (виставки, місії, національні павільйони) посилює маркетингову ефективність. Отже, сучасна маркетингова стратегія є необхідною умовою успішної міжнародної експансії українських компаній.

Активне залучення механізмів державної підтримки експортерів стало однією з ключових умов підвищення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів міжнародної торгівлі в умовах глобальних викликів. У сучасному світі, де підприємства стикаються з високими рівнями економічної нестабільності, політичних ризиків, коливанням валютних курсів, торговельними обмеженнями й складністю виходу на нові ринки, роль державної підтримки набуває особливої ваги.

Державна підтримка експортерів є ключовим інструментом розвитку зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств. Зокрема, важливу роль відіграє Експортно-кредитне агентство України, яке страхує і гарантує експортні угоди, знижуючи ризики і полегшуючи доступ до фінансування. Додатково страхування експортних ризиків дозволяє компаніям впевнено виходити на нові,

навіть ризиковані ринки, зберігаючи фінансову стійкість. Державні програми також надають гранти, компенсують участь у виставках, організовують бізнес-місії та допомагають з сертифікацією й аналітикою ринків. Участь України в угодах про вільну торгівлю відкриває нові можливості, але потребує системної підтримки підприємств. Отже, комплексна державна допомога сприяє не лише збільшенню експорту, а й зміцненню економіки загалом.

Посилення правової та фінансової грамотності українських експортерів є критично важливим для їхньої успішної інтеграції у світову торгівлю. Експортери мають добре розуміти міжнародне договірне право, особливо правила Інкотермс, умови поставок і врегулювання спорів. Не менш важливим є знання валютного регулювання, платіжних інструментів і захисту від валютних ризиків. Потрібна обізнаність у міжнародному арбітражі, технічному регулюванні, митних процедурах і захисті інтелектуальної власності. Крім того, експортери мають вміти планувати фінанси, управляти ризиками і розуміти податкові нюанси міжнародної діяльності. Важливо системно впроваджувати програми навчання та підвищення кваліфікації за підтримки держави й міжнародних організацій.

Отже, розвиток правової та фінансової грамотності українських експортерів забезпечить не тільки мінімізацію ризиків і зниження витрат, але й відкриє нові можливості для масштабування бізнесу, успішної конкуренції на світових ринках та глибшої інтеграції у глобальні економічні процеси. Підвищення конкурентоспроможності українських суб'єктів міжнародної торгівлі у 2025 році – це багатогранний процес, що охоплює модернізацію виробничої бази, цифровізацію процесів, розвиток логістики, участь у глобальних ланцюгах доданої вартості, посилення маркетингу, забезпечення високої якості продукції та активну міжнародну співпрацю. Лише системний підхід дозволить українському бізнесу не лише зберігати позиції на світових ринках, а й нарощувати свою частку, формуючи нове обличчя України в глобальній економіці.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Конкурентоспроможність держави на міжнародній арені є багатовимірним і динамічним явищем, що охоплює не лише економічні параметри, а й політичні, соціальні, інституційні, технологічні та безпекові чинники. У ході аналізу понятійного апарату встановлено, що конкурентоспроможність країни не може зводитися до простого еквіваленту обсягів експорту чи економічного зростання. Йдеться про здатність держави створювати, підтримувати та розвивати конкурентні переваги, які забезпечують ефективну інтеграцію у глобальні економічні процеси.

Значну роль у формуванні конкурентоспроможності відіграють внутрішні та зовнішні фактори. До внутрішніх відносяться макроекономічна стабільність, рівень розвитку людського капіталу, інституційна якість, інноваційна спроможність, ефективність інфраструктури та системи управління. Зовнішні ж фактори включають доступ до ринків, вплив міжнародної конкуренції, політичну кон'юнктуру, глобальні технологічні тренди та участь у глобальних ланцюгах доданої вартості. Розуміння природи цих чинників дозволяє сформувати цілісну стратегію підвищення міжнародної конкурентоспроможності держави.

Детально окреслено відмінність між факторами конкурентоспроможності як умовами її формування та конкурентними перевагами як результатами ефективної реалізації потенціалу. Таке розмежування є критично важливим для формування стратегій державної політики у сфері економічного розвитку.

Особлива увага приділена класифікації типів глобальної конкурентоспроможності країн, що дозволяє систематизувати рівень і характер участі держав у міжнародній торгівлі – від початкової чи нульової конкурентоспроможності до абсолютної, яка характеризує повну інтеграцію національної економіки у глобальний ринок. Запропонована типологія базується

на реальних показниках експортної діяльності, факторної продуктивності та ступеня залучення до світової економіки.

Система підходів до оцінювання конкурентоспроможності на макрорівні, серед яких виокремлюються інституційний, структурний, ресурсно-інноваційний, технологічний, стратегічно-секторальний та безпековий, що дозволяє здійснювати комплексний аналіз конкурентної позиції країни з урахуванням її внутрішніх особливостей та глобальних викликів.

Поглиблений аналіз методик глобальних рейтингів – зокрема, Global Competitiveness Index (WEF), World Competitiveness Yearbook (IMD) та Doing Business Index (World Bank) – вказує на багатогранність підходів до оцінювання конкурентоспроможності. Кожен із них має свої методологічні переваги та обмеження. Застосування цих інструментів у сукупності дозволяє не лише об'єктивно оцінити позиції країни, а й сформувати дорожню карту підвищення її конкурентного потенціалу.

З огляду на сучасні глобальні тенденції, що включають цифрову трансформацію, екологізацію виробництва, зростаючу роль людського капіталу та стратегічну автономію, конкурентоспроможність держави дедалі більше пов'язується з її інституційною гнучкістю, здатністю до інновацій, стійкістю до шоків та ефективністю взаємодії з глобальними партнерами.

Конкурентоспроможність країни – це не статичне поняття, а динамічна характеристика її здатності функціонувати в умовах глобальної конкуренції. Її формування вимагає скоординованих дій держави, бізнесу, науково-освітнього сектору та суспільства. Визначення, вимірювання та постійний моніторинг конкурентоспроможності мають бути покладені в основу національної стратегії розвитку України в умовах інтеграції у світову економіку.

У сучасних умовах підвищення конкурентоспроможності України на міжнародних ринках є ключовим завданням національної економічної політики, що передбачає не лише реакцію на виклики війни, втрату інфраструктури та

зниження виробничих потужностей, а й стратегічну трансформацію моделі розвитку. Проведений аналіз засвідчує, що успіх цього процесу значною мірою залежить від ефективної державної політики у сфері сприяння експорту та інвестиціям, інтенсивного впровадження цифрових технологій, розвитку інноваційних секторів і системної інтеграції до глобальних економічних структур.

Державна підтримка експорту та залучення інвестицій в Україні набули комплексного характеру, охоплюючи диверсифікацію торговельних зв'язків, створення спеціалізованих інституцій (як-от Export Promotion Office, UkraineInvest, ЕКА), реалізацію законодавчих ініціатив, дерегуляцію та цифровізацію бізнес-процесів. Акцент на малий і середній бізнес, стратегічні інвестпроекти, фінансову підтримку експортерів, а також розширення угод про зони вільної торгівлі формує стабільне середовище для міжнародної інтеграції та зростання.

Інноваційний і цифровий вектор розвитку виступає системоутворюючим фактором нового економічного укладу України. ІТ-сектор став лідером за темпами зростання експорту, а платформа «Дія» – символом успішної цифрової трансформації публічних сервісів. Значний прогрес у впровадженні цифрових рішень у держуправління, митницю, медицину, освіту та закупівлі створює прозоре, ефективне та привабливе середовище як для громадян, так і для бізнесу та інвесторів. Одночасно зростає роль стартапів, технопарків, індустріальних хабів, які забезпечують гнучкість і технологічну динаміку економіки.

Ще одним визначальним напрямом стало посилення інтеграції у світову економіку: участь у глобальних ланцюгах доданої вартості, кооперація з іноземними партнерами, модернізація виробничих процесів, розвиток логістики, цифровізація торгівлі та впровадження міжнародних стандартів якості. Український бізнес дедалі активніше орієнтується на експортні ринки, адаптує свої продукти до вимог ЄС і глобальних трендів, зокрема у сфері «зеленої» економіки, електронної комерції та сталого розвитку.

Отже, підвищення конкурентоспроможності України на міжнародних ринках – це не короткострокова реакція на кризу, а довгострокова стратегія економічного оновлення. Її реалізація базується на поєднанні державної підтримки, інноваційного прориву, цифрових трансформацій та міжнародної інтеграції. Лише системний, багаторівневий підхід, за участю держави, бізнесу та міжнародних партнерів, здатен забезпечити Україні стійке економічне зростання, розширення частки на світових ринках і формування нового якісного образу держави як надійного гравця у глобальній економіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Diia.Business. Платформа для підприємців. URL: <https://business.diia.gov.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).
2. EU4Business. Програми підтримки малого бізнесу. URL: <https://eu4business.org.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).
3. Export Promotion Office. Офіційний портал з просування експорту. URL: <https://epo.org.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).
4. GIZ Ukraine. Економічний розвиток в Україні. URL: <https://www.giz.de/en/worldwide/32413.html> (дата звернення: 22.05.2025).
5. Grammarly. Український ІТ-продукт. URL: <https://www.grammarly.com/> (дата звернення: 22.05.2025).
6. Horizon Europe. Можливості для українських компаній. URL: <https://research-and-innovation.ec.europa.eu> (дата звернення: 22.05.2025).
7. OECD. Economic Outlook for Ukraine 2023. URL: <https://www.oecd.org/ukraine/> (дата звернення: 22.05.2025).
8. ProZorro. Електронна система публічних закупівель. URL: <https://prozorro.gov.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).
9. Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції. URL: <https://ti-ukraine.org/> (дата звернення: 22.05.2025).
10. UkraineInvest. Державна установа для підтримки інвестицій. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).
11. UNCTAD Stat. Merchandise trade matrix, annual (Last updated: 31 Jul. 2024). URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/> (дата звернення: 09.04.2025).
12. UNIDO Ukraine. Програми промислового розвитку. URL: <https://www.unido.org/where-we-work/europe-and-central-asia/ukraine> (дата звернення: 22.05.2025).

13. USAID Ukraine. Економічні програми в Україні. – URL: <https://www.usaid.gov/ukraine>(дата звернення: 22.05.2025).
14. World Bank. Doing Business Ukraine 2020. URL: <https://www.doingbusiness.org/> (дата звернення: 22.05.2025).
15. Білан О.В. Конкуренентоспроможність України в умовах глобалізації. Економіка України. 2023. № 2. С. 5–15.
16. Власюк О.С. Економічна безпека та конкурентоспроможність України. Стратегічна панорама. 2021. № 1. С. 17–29.
17. Гуменюк О.А. Конкуренентоспроможність України у світовій торгівлі. Торгівля, комерція, підприємництво. 2022. № 43. С. 88–94.
18. Державна митна служба України. Інтеграція до NCTS. URL: <https://customs.gov.ua/>(дата звернення: 22.05.2025).
19. Дьяків І.О. Підвищення конкурентоспроможності МСП на міжнародних ринках. Бізнес-навігатор. 2022. № 1. С. 19–23.
20. Експортно-кредитне агентство України. Підтримка експортерів. URL: <https://www.eca.gov.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).
21. Європейська бізнес асоціація. Інвестиційний клімат в Україні. URL: <https://eba.com.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).
22. Збарський В.К. Логістичні чинники конкурентоспроможності економіки України. Актуальні проблеми економіки. 2020. № 10. С. 20–27.
23. Ігнатенко В.П. Проблеми міжнародного маркетингу українських підприємств. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2023. Вип. 159. С. 34–39.
24. Ілляшенко С.М., Бабій М.В. Інноваційна складова міжнародної конкурентоспроможності України. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2021. № 4. С. 33–41.
25. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Огляд експорту України. URL: <http://www.ier.com.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).

26. Ковалів В.В. Інституційна підтримка експорту в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. Бізнес Інформ. 2022. № 3. С. 56–62.
27. Краєвська О.В. Інноваційні чинники зростання конкурентоспроможності національної економіки. Економіка і суспільство. 2021. № 26. С. 11–16.
28. Ляшенко І.М. Позиціонування України в глобальних ланцюгах вартості. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2022. № 78. С. 25–30.
29. Мартинюк О.В. Електронна комерція як драйвер конкурентоспроможності малого бізнесу. Економіка і прогнозування. 2021. № 2. С. 84–90.
30. Марчук Ю.В. Механізми формування позитивного іміджу українських експортерів. Наукові записки. Серія: Економіка. 2022. № 14. С. 95–101.
31. Мельник Т.М. Стратегічні орієнтири підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки України. Економіка та держава. 2022. № 7. С. 10–14.
32. Міністерство економіки України. Стратегія розвитку експорту України на 2023–2027 роки. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=12345678> (дата звернення: 22.05.2025).
33. Міністерство цифрової трансформації України. Цифровізація економіки. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).
34. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітичні матеріали. URL: <https://niss.gov.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).
35. Ніколаєнко Ю.В. Роль ІТ-сектору у забезпеченні конкурентоспроможності України. Економічний вісник Донбасу. 2023. № 1. С. 36–42.
36. Остапчук О.В. Експортна стратегія України: аналіз ефективності реалізації. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 6. С. 32–37.

37. Ратушняк О.С. Конкурентоспроможність як основа сталого економічного розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2023. Вип. 53. С. 47–52.
38. Сухина О.Ю. Розвиток інноваційного середовища в Україні: проблеми та перспективи. Економічні науки. Серія: Регіональна економіка. 2021. № 7. С. 108–113.
39. Хом'як І.С. Роль індустріальних парків у зміцненні конкурентоспроможності України. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2023. Вип. 3(55). С. 72–77.
40. Чухно А.А. Трансформація зовнішньоекономічної політики України. Економічний простір. 2020. № 158. С. 122–129.
41. Шевченко В.М. Державна підтримка експортерів: європейський досвід і українські реалії. Економічний дискурс. 2023. № 2. С. 55–60.